

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี

โดย ทิศนา แคมมณี และคณะ

เมษายน 2544

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาระบบการเรียนรู้ออนไลน์ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี

คณะผู้วิจัย

รศ.ดร. ทิศนา	แชมมณี	คณะครุศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร. พิมพันธ์	เดชะคุปต์	คณะครุศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร. วรวรรณ	เหมชะญาติ	คณะครุศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร. อรชา	ตุลานันท์	คณะครุศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร. ชนาธิป	พรกุล	ข้าราชการบำนาญ	

ผู้ช่วยวิจัย

นางสาววิณา ก้วยสมบูรณ์

วันที่.....
เลขทะเบียน.....
เลขเรียกหนังสือ.....

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
โครงการเบื้องต้น เรื่อง การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและทบทวนองค์ความรู้
สำหรับการพัฒนาระบบการเรียนรู้ออนไลน์ทั้งระบบโรงเรียน
ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 103 30
โทร. 298-0455 โทรสาร 298-0476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf-info@trf.or.th

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง "การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี" นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มโรงเรียนที่ได้มีการดำเนินการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และประสบความสำเร็จไปแล้วในระดับหนึ่งกับกลุ่มโรงเรียนปกติที่ยังดำเนินการจัดการเรียนการสอนไปตามปกติที่เคยทำมา ยังไม่มีการดำเนินการพัฒนาที่ชัดเจน หรืออาจมีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง แต่ยังไม่เกิดผลสำเร็จที่เห็นได้ชัดเจนเพียงพอ การศึกษาพหุกรณีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์หาองค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อเป็นข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกโรงเรียนในกลุ่มแรกเพื่อศึกษาเป็นรายกรณี (case study) ได้จำนวน 7 โรงเรียน และโรงเรียนในกลุ่มที่ 2 จำนวน 4 โรงเรียน โดยได้รับข้อมูล ความร่วมมือและคำแนะนำจากหน่วยงานต้นสังกัดเป็นอย่างดี ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบคุณในความอนุเคราะห์ของท่านเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะผู้วิจัยขอขอบคุณโรงเรียน /สถานศึกษาทั้ง 11 แห่ง ที่ได้อนุญาตให้คณะผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาโรงเรียน และเสียสละเวลาในการตอบแบบสอบถาม และให้สัมภาษณ์ รวมทั้งจัดหาเอกสารต่าง ๆ ของโรงเรียนให้คณะผู้วิจัยได้ศึกษา นอกจากนั้นยังได้ให้การต้อนรับและอำนวยความสะดวกให้แก่คณะผู้วิจัยเป็นอย่างดี คณะผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในไมตรีจิตและความเอื้อเฟื้อของโรงเรียน/สถานศึกษาทุกแห่ง จึงขอแสดงความขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

รายงานวิจัยฉบับนี้ เป็นรายงานฉบับภาพรวมของกรณีศึกษาทั้ง 11 กรณี คณะผู้วิจัยได้เขียนรายงานวิจัยเป็นรายกรณีไว้อีก 11 เล่ม ซึ่งผู้สนใจกรณีใดกรณีหนึ่งเป็นพิเศษ สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายชุมชน

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ได้ให้การสนับสนุนทุนวิจัยในการดำเนินงานรวมทั้งได้ให้คำปรึกษาแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และหวังว่าข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนและสถานศึกษาทั้งหลาย

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบพหุกรณี โดยศึกษาโรงเรียนที่มีลักษณะจัดได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มโรงเรียนที่มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และได้รับความสำเร็จไปแล้วในระดับหนึ่ง กับกลุ่มโรงเรียนปกติ ที่ยังไม่ได้มีการดำเนินการพัฒนาอย่างชัดเจน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบ / ปัจจัยสำคัญที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ตัวอย่างประชากรเป็นโรงเรียน 11 โรงเรียน ที่คัดเลือกมาให้ครอบคลุมโรงเรียนที่มีลักษณะ / สภาพที่แตกต่างกัน การศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (indepth interview) บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ร่วมกับการจัดกลุ่มสนทนา (focus group) การสอบถาม การสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการศึกษาเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบ / ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มี 9 ประการ ได้แก่ (1) โรงเรียนมีผู้บริหารที่เห็นความสำคัญและมุ่งเน้นการพัฒนางานวิชาการ มีความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้ สามารถแปลงความคิดสู่การปฏิบัติ และเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน (2) ผู้บริหารมียุทธวิธีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ได้ผลที่สำคัญได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้ของครู การให้ครูมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีจุดร่วมในการพัฒนา และการใช้การนิเทศแบบกัลยาณมิตร (3) ผู้บริหารมียุทธวิธีการบริหารจัดการปัจจัยเกื้อหนุนให้เอื้อต่อการพัฒนาแบบครบวงจร (4) โรงเรียนมีครูที่มีเจตคติที่ดีต่อผู้บริหาร และครูมีความเข้าใจแนวคิดเพียงพอที่จะปฏิบัติได้ (5) ครูมีการพัฒนาตนเอง พยายามเรียนรู้อยู่เสมอ (6) ครูมีการเตรียมการสอนโดยนำความรู้มาใช้ (7) ครูมีแนวคิดและวิธีการที่ชัดเจนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ (8) นักเรียนมีความสามารถในการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง และ (9) ผู้ปกครองและชุมชนให้ความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ส่วนปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด ที่เกี่ยวกับผู้บริหารและโรงเรียนก็คือ ผู้บริหารขาดความเอาใจใส่ในการพัฒนางานวิชาการ ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้ ขาดความสัมพันธ์ที่ดีกับครูและชุมชน และขาดความเป็นประชาธิปไตยในการบริหารงาน และโรงเรียนขาดแหล่งความรู้และผู้รู้ในการให้คำปรึกษา รวมทั้งขาดปัจจัยเกื้อหนุนที่จำเป็นและเพียงพอ ส่วนทางด้านครูนั้น อุปสรรคที่สำคัญคือ การขาดความเข้าใจที่กระจ่างในแนวคิดและการปฏิบัติต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องการเขียนแผนการสอน และการขาดเจตคติที่ดีต่อผู้บริหาร สำหรับด้านผู้เรียน ปัญหาที่สำคัญคือ การขาดความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ ส่วนทางด้านผู้ปกครองและชุมชนนั้นพบว่า การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้และจุดมุ่งหมายของโรงเรียน รวมทั้งการไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์และติดต่อสื่อสารจากโรงเรียน

เป็นต่อการเรียนรู้ ส่วนทางด้านผู้ปกครองและชุมชนนั้นพบว่า การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้และจุดมุ่งหมายของโรงเรียน รวมทั้งการไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์และติดต่อสื่อสารจากโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพเป็นผลทำให้ผู้ปกครองและชุมชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนยังไม่มากเท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะที่สำคัญก็คือ หากรัฐประสงค์จะให้โรงเรียน / สถานศึกษาของประเทศปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ รัฐควรพึงเร่งกำหนดนโยบายในการพัฒนาผู้บริหารให้มีคุณภาพ เนื่องจากผู้บริหารเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรช่วยกันแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการแก่โรงเรียนและครูอย่างเร่งด่วน เพื่อช่วยให้งานการพัฒนาของครูเป็นไปอย่างมีคุณภาพ การสนับสนุนให้โรงเรียนและครูสามารถดำเนินการพัฒนา โดยใช้แนวคิดการพัฒนาทั้งโรงเรียน (whole school approach) และสามารถทำวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่ต้องส่งเสริม เนื่องจากจะสามารถช่วยให้งานพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืน

ABSTRACT

A Multiple-Case Study of Schools' Learning Process Development

This multiple-case study investigated 2 types of schools: those that have tried to reform a learning process and got some success at a certain level and those regular schools that had not yet developed a clear development process. The purpose of the study was to find out what critical factors/elements enhancing or hindering the learning process development. The cases were 11 schools selected to cover schools with different characteristics/conditions. Principle data gathering methods used were indepth interview, focus group discussion, questionnaires, observation of learning activities, and documentation study.

From the analysis, 9 critical factors/elements enhancing the learning process development were identified as follows :

1) School administrators put an emphasis on academic development; had adequate understanding about the educational reform; were able to transform idea into practice, and were a good role model.

2) School administrators had effective strategies for change and learning process development; encouraged staff participation in the development; had clear-cut principles/concepts as mutual guideline for the development of the learning process; and used a " friend-to-friend" supervision.

3) School administrators were able to manage all kinds of resources to support the learning process development.

4) School teachers had positive attitude towards the administrator and gained adequate understanding in putting theory/concept into practice.

5) Teachers engaged themselves in self-development activities continuously.

6) Teachers prepared lesson plans employing the knowledge gained.

7) Teachers employed the school learning process' principles/concepts in actual teaching.

8) Students were able to adjust themselves to change.

9) Parents and community had active participation in school development.

On the other hand, the most crucial obstacles to the learning process development were :

1) School administrators paid no interest in academic development; had little knowledge in the educational reform; did not have a good relationship with teachers and community, and did not use democratic management.

2) Schools did not have academic advisors as needed and also lacked other necessary resources important for successful development.

3) Teachers had several misconceptions and misunderstanding in theories/principles and practice, especially in writing lesson plan. Their negative attitudes toward the administrators were also a problem.

4) Students lacked basic knowledge and skills necessary for learning.

5) Parents and community did not have adequate knowledge and understanding concerning education, learning, and aims of school activities due to the lack of effective communication between school and community.

According to the findings, it was highly recommended that policy be urgently set up to train and develop quality administrator since it had great impact on the development. Also, there should be cooperation among the organizations involved to help finding appropriate ways to strengthen teachers' academic understanding and competencies to assure the quality in teacher development. Using the whole school approach and practicing research and development in developing school learning process were some promising strategies to gain sustainable development.

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 ความสำคัญของปัญหาการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
ขอบเขตการวิจัย	6
ความจำกัดของการวิจัย	6
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	7
วิธีดำเนินการวิจัย	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	15
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
1. การวิจัยแบบกรณีศึกษา (case study)	17
1.1 หลักการการวิจัยแบบกรณีศึกษา	17
1.2 ขั้นตอนในการทำวิจัยแบบกรณีศึกษา	16
1.3 เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา	30
1.4 เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	36
2. กระบวนการเรียนรู้	38
2.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้	38
2.2 ลักษณะการเรียนรู้ที่ดี	40
2.3 บริบททางการสอน	41
2.4 กระบวนการสอนหรือกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามนัยของพระราชบัญญัติ การศึกษา พ.ศ. 2542	47
2.5 การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้	49
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	52/1

	หน้า
บทที่ 3 ผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนเป็นรายกรณี (ชื่อโรงเรียนเป็นชื่อสมมติ)	53
ก. กลุ่มโรงเรียนที่มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และได้รับความสำเร็จแล้วในระดับหนึ่ง	54
1) โรงเรียนดอกนุ่นวิทยา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาศึกษา ขนาดเล็ก ในภาคกลาง ต่างจังหวัด สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ	54
2) โรงเรียนราชพฤกษ์วิทยา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดใหญ่ ในกรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ	62
3) โรงเรียนสะเดาวิทยา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก ในกรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร	71
4) โรงเรียนดอกคูณวิทยา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดกลาง ในภาคเหนือ สังกัดสำนักงานบริหารการศึกษาท้องถิ่น	80
5) โรงเรียนเวन्द้าวิทยา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา-มัธยมศึกษา ขนาดกลาง ในกรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน	87
6) โรงเรียนดอกส้มวิทยา: กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดใหญ่ ในภาคใต้ สังกัดกรมสามัญศึกษา	96
7) วิทยาลัยโมกข์วิทยา : กรณีศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา ขนาดใหญ่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังกัดกรมอาชีวศึกษา	107
ข. กลุ่มโรงเรียนปกติ	115
8) โรงเรียนอัญชันศึกษา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก ในภาคเหนือ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน	115
9) โรงเรียนหูกวางศึกษา : กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน	121
10) โรงเรียนลำพูนศึกษา : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดใหญ่ ใน กรุงเทพมหานคร สังกัดกรมสามัญศึกษา	130
11) วิทยาลัยต้นพลับศึกษา : กรณีศึกษาโรงเรียนอาชีวศึกษา ขนาดใหญ่ ในภาคกลาง ต่างจังหวัด สังกัดกรมอาชีวศึกษา	137

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี	144
1. แนวคิด / กระบวนทัศน์เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้	144
2. องค์ประกอบ / ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้	144
3. องค์ประกอบ / ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้	158
บทที่ 5 การสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	169
รายชื่อเอกสารอ้างอิง	184
ภาคผนวก	186
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	187

ABSTRACT

A Multiple-Case Study of Schools' Learning Process Development

This multiple-case study investigated 2 types of schools: those that have tried to reform a learning process and got some success at a certain level and those regular schools that had not yet developed a clear development process. The purpose of the study was to find out what critical factors/elements enhancing or hindering the learning process development. The cases were 11 schools selected to cover schools with different characteristics/conditions. Principle data gathering methods used were indepth interview, focus group discussion, questionnaires, observation of learning activities, and documentation study.

From the analysis, 9 critical factors/elements enhancing the learning process development were identified as follows :

1) School administrators put an emphasis on academic development; had adequate understanding about the educational reform; were able to transform idea into practice, and were a good role model.

2) School administrators had effective strategies for change and learning process development; encouraged staff participation in the development; had clear-cut principles/concepts as mutual guideline for the development of the learning process; and used a " friend-to-friend" supervision.

3) School administrators were able to manage all kinds of resources to support the learning process development.

4) School teachers had positive attitude towards the administrator and gained adequate understanding in putting theory/concept into practice.

5) Teachers engaged themselves in self-development activities continuously.

6) Teachers prepared lesson plans employing the knowledge gained.

7) Teachers employed the school learning process' principles/concepts in actual teaching.

8) Students were able to adjust themselves to change.

9) Parents and community had active participation in school development.

On the other hand, the most crucial obstacles to the learning process development were :

1) School administrators paid no interest in academic development; had little knowledge in the educational reform; did not have a good relationship with teachers and community, and did not use democratic management.

2) Schools did not have academic advisors as needed and also lacked other necessary resources important for successful development.

3) Teachers had several misconceptions and misunderstanding in theories/principles and practice, especially in writing lesson plan. Their negative attitudes toward the administrators were also a problem.

4) Students lacked basic knowledge and skills necessary for learning.

5) Parents and community did not have adequate knowledge and understanding concerning education, learning, and aims of school activities due to the lack of effective communication between school and community.

According to the findings, it was highly recommended that policy be urgently set up to train and develop quality administrator since it had great impact on the development. Also, there should be cooperation among the organizations involved to help finding appropriate ways to strengthen teachers' academic understanding and competencies to assure the quality in teacher development. Using the whole school approach and practicing research and development in developing school learning process were some promising strategies to gain sustainable development.

บทที่ 1

ความสำคัญของปัญหาการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การปฏิรูปการศึกษาครั้งยิ่งใหญ่ในรอบร้อยปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้ส่งผลให้ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งนับเป็นกฎหมายการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีการปฏิรูปในสาระสำคัญหลักๆ รวม 8 ด้าน ได้แก่ ด้านความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านคุณภาพมาตรฐานทางการศึกษา ด้านครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ด้านหลักสูตร ด้านกระบวนการเรียนรู้ ด้านทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา และด้านเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ซึ่งในแต่ละด้านล้วนมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงเป็นปัจจัยการต่อกัน จะดำเนินการในด้านใดด้านหนึ่งโดยไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับด้านอื่นๆ ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม หากจะถามว่า "อะไรเป็นประเด็นสำคัญที่สุดหรือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542" คำตอบที่ได้ก็คงจะตรงกันว่า การปฏิรูปทุกด้านต้องมุ่งสู่หลักชัย คือ การให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง ซึ่งการเรียนรู้ที่แท้จริงนั้นก็คือการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนเป็นคนที่ดีขึ้น มีปัญญามากขึ้น และมีความสุขมากขึ้นด้วย (สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ 2543 : 13 - 15) และการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนที่ดี เก่ง และมีความสุข ได้ดังกล่าวแล้ว ปัจจัยสำคัญมากประการหนึ่งก็คือ การจัดการเรียนการสอนที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี ซึ่งที่ผ่านมา สภาพการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนยังไม่บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนยังขาดคุณภาพ กล่าวคือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

- 1) กระบวนการเรียนการสอนมีลักษณะไม่ตื่นตัว (passive) ผู้เรียนมีบทบาทเป็นเพียงผู้รับความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้ ซึ่งอาจไม่ตรงกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนขาดความสนใจในการเรียนรู้ ขาดความใฝ่รู้และทักษะในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนั้นยังทำให้ผู้เรียนเกิดความเฉื่อยชา เบื่อหน่าย ขาดความสนุกในการเรียนรู้
- 2) กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะที่ครูเป็นศูนย์กลาง ครูเน้นการถ่ายทอด

เนื้อหาเป็นสำคัญ ขาดการพัฒนากระบวนการคิดหรือฝึกให้ผู้เรียนใช้ความคิดวิเคราะห์ และรู้จักคิดพิจารณาเรื่องต่างๆ อย่างมีวิจารณ์ญาณ เป็นผลทำให้ผู้เรียนขาดทักษะในการคิด การเผชิญสถานการณ์และการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม ขาดการมองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้

3) กระบวนการเรียนการสอนเน้นเนื้อหาความรู้ ผู้เรียนขาดการฝึกปฏิบัติจริง เป็นผลทำให้ผู้เรียนขาดความสามารถในการปฏิบัติจัดการกระทำต่างๆ หรือไม่สามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นนั่นเอง

4) กระบวนการเรียนการสอนขาดการเชื่อมโยงกับชีวิตจริงและสภาพจริง ขาดการเชื่อมโยงทั้งกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้ผู้เรียนไม่สามารถถ่ายโอนการเรียนรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ รวมทั้งไม่สามารถใช้ภูมิปัญญาและแหล่งความรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชนได้ ไม่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของผู้เรียน

5) กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเน้นแต่การถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ มีลักษณะเป็นการสอนหนังสือมากกว่าสอนคน สถานศึกษาเป็น “โรงเรียน” มากกว่า “โรงสอน” ผู้เรียนไม่ได้รับการปลูกฝังลักษณะนิสัย คุณธรรมและจริยธรรมที่จำเป็นอย่างเพียงพอ จึงส่งผลให้ผู้เรียนมีลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ผู้เรียนขาดวินัย ความพากเพียร ขยัน อดทนและสู้งาน รวมทั้งขาดจิตสำนึกต่อประโยชน์ของส่วนรวม

6) กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะเป็นแห่งเป็นท่อน คือเรียนเป็นรายๆ วิชา ไม่มีความสัมพันธ์กัน ขาดการผสมผสานสาระด้านต่างๆ ให้ได้ภาพรวมที่จะช่วยให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยกับส่วนรวม ขาดการเรียนรู้เป็นองค์รวม

7) กระบวนการเรียนการสอนถูกล้อมกรอบด้วยตารางสอนและห้องเรียน ขาดการยืดหยุ่น ทำให้กระบวนการเรียนรู้ไม่ต่อเนื่อง และขาดความสัมพันธ์กับธรรมชาติและชุมชน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการเรียนรู้

8) กระบวนการเรียนการสอนเน้นการแข่งขัน มุ่งเน้นที่ผลสัมฤทธิ์จากการสอนเป็นสำคัญ กระบวนการวัดและประเมินผลมีความจำกัด ไม่หลากหลายและเหมาะสมเพียงพอที่จะวัดและประเมินได้อย่างถูกต้อง รอบด้าน ผู้เรียนเกิดความเครียดและขาดความสุขในการศึกษาเล่าเรียน

9) กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นเฉพาะด้านเนื้อหาสาระหรือความรู้ โดยขาดการฝึกฝนทักษะกระบวนการต่างๆ ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้และการดำรงชีวิต เช่น ทักษะชีวิต ทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ทักษะการจัดการ ทักษะกระบวนการคิด ปฏิบัติ และแก้ปัญหา ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และทักษะกระบวนการวิจัย รวมทั้งการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกจำกัดอยู่ในเฉพาะห้องเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ยั่งยืน เพราะเนื้อหาความรู้ที่ได้มาอาจล้าสมัยได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ทักษะกระบวนการต่างๆ หากผู้เรียนได้รับการพัฒนาฝึกฝน จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต

สภาพปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียนดังกล่าวข้างต้น เป็นสาเหตุสำคัญของกระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ เนื่องจากนักคิด นักปราชญ์ ราชบัณฑิต และทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนจำนวนมาก ต่างก็สนับสนุนและเห็นพ้องต้องกันว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ (ทิตนา แวมมณี, 2543)

1) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา (a cognitive process) หรือกระบวนการทางสมอง ซึ่งบุคคลใช้ในการสร้างความเข้าใจ หรือการสร้างความหมายของสิ่งต่างๆ ให้แก่ตนเอง ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการของการจัดกระทำ (acting on) ต่อข้อมูลและประสบการณ์ มิใช่เป็นเพียงการรับ (taking in) ข้อมูล หรือประสบการณ์เท่านั้น

2) การเรียนรู้เป็นงานเฉพาะตน หรือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว (individual) ที่ไม่มีผู้ใดเรียนรู้หรือทำแทนการได้

3) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม (a social process) เนื่องจากบุคคลอยู่ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อตน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ และขยายขอบเขตของความรู้ด้วย

4) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทั้งจากการคิด การกระทำ/การปฏิบัติ การแก้ปัญหา และการศึกษาวิจัยต่างๆ

5) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตื่นตัว สนุก (active and enjoyable) และทำให้ผู้เรียนรู้สึกผูกพัน และเกิดความใฝ่รู้ การเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่นำมาซึ่งความสนุกสนาน หรือทำให้ "ใฝ่รู้สู่สิ่งยาก"

6) สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (good environment) สามารถเอื้ออำนวยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ได้ดี

7) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ ทั้งในโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน

8) การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลง (change) กล่าวคือการเรียนรู้จะส่งผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้งทางด้านเจตคติ ความรู้สึก ความคิดและการกระทำ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

9) การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต (life long process) บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้อยู่เสมอ เพื่อการพัฒนาชีวิตจิตใจของตนเอง การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงเป็นกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ช่วยให้ผู้บุคคลและสังคมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

จากประเด็นข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางปัญญาที่บุคคลพยายามสร้างความหมายและความเข้าใจในข้อเท็จจริง ข้อมูล ประสบการณ์ หรือการกระทำ

ต่างๆ ให้แก่ตนเอง อันจะเป็นผลต่อการปรับเปลี่ยนความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลในการดำรงชีวิต การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลเกิดความตื่นตัวใฝ่รู้ มีความสนใจผูกพันกับสิ่งที่เรียนรู้นั้น และควรเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี

ด้วยสภาพปัญหาและแนวคิดดังกล่าวข้างต้น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) จึงได้กำหนดให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยกล่าวไว้ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยแนวการจัดการศึกษา ตั้งแต่มาตราที่ 22-30 โดยมาตราที่ 24 ได้กำหนดสารสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ดังนี้

- 1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
- 2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
- 3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
- 4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
- 5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ
- 6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

การที่จะพัฒนาครูทุกระดับทั่วประเทศให้มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาดังกล่าวข้างต้นได้โดยทั่วถึงนั้นนับเป็นเรื่องที่ยาก แต่มีความสำคัญยิ่ง ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า การปฏิรูปการเรียนรู้ต้องเกี่ยวข้องกับครูจำนวนมากกว่า 8 แสนคน เกี่ยวข้องกับนักเรียน กว่า 14 ล้านคน และเกี่ยวข้องกับพ่อแม่ผู้ปกครองอีกจำนวนมาก การปฏิรูปนี้เป็นการปฏิรูปวิธีการเรียนรู้ของห้องเรียนทั่วประเทศ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น " การปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้ " ของคนไทยทั้งชาติ นับว่าเป็นงานที่ยากแต่ก็

สามารถทำได้และมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้ เพราะเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของคนทุกคน และเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของชาติ ด้วยเหตุนี้การแสวงหายุทธวิธีในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สามารถช่วยพัฒนาครู ผู้เรียนและบุคคลต่างๆให้มีการเรียนรู้เป็นไปตามลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนด จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) กระทรวงศึกษาธิการและสภาคณบดีครุศาสตร์ – ศึกษาศาสตร์ต่างได้เล็งเห็นว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นยุทธวิธีที่เหมาะสมต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากการวิจัยและพัฒนา (research and development) เป็นการศึกษาที่สามารถเชื่อมการปฏิบัติงานทั้ง 3 ด้านของครู คืองานด้านการเรียนการสอน งานด้านการวิจัย และงานด้านการปรับปรุงพัฒนางาน ให้ประสานสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว รวมทั้งเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างความมีส่วนร่วมของครูในโรงเรียนกับนักวิชาการในมหาวิทยาลัยหรือในองค์กรต่าง ๆ ด้วย หน่วยงานดังกล่าวจึงได้ประสานงานกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนการวิจัยแหล่งสำคัญของประเทศ ให้ร่วมกันสนับสนุนโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน ซึ่ง สกว. เล็งเห็นว่าการทำงานให้เกิดผลที่ชัดเจนนั้น ควรดำเนินการในลักษณะ " ชุดโครงการ " หรือกลุ่มโครงการ เนื่องจากการตอบปัญหาในระดับประเทศจำเป็นต้องอาศัยความรู้หลายด้านหลายสาขาและต้องการนักวิจัยหลายคนเข้ามาร่วมกันทำงาน จึงเน้นการสนับสนุนงานวิจัยในลักษณะเป็นชุดโครงการ การทำงานวิจัยในลักษณะชุดโครงการนั้น จำเป็นต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการสร้างความเห็นร่วม ความสนใจร่วม และความยินยอมพร้อมใจที่จะทำงานร่วมกัน และมีการจัดกระบวนการในการประกันคุณภาพของงานในแต่ละขั้นตอน รวมทั้งสร้างให้มีเครือข่ายนักวิจัยที่สนใจในเรื่องเดียวกันไปพร้อม ๆ กัน ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของงานไปจนถึงสิ้นสุดและได้ผลงานวิจัยออกมา ดังนั้น สกว. จึงได้สนับสนุนให้คณะผู้วิจัย ดำเนินการศึกษาค้นคว้าพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนจำนวนหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำข้อเสนอชุดโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสนอให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยให้การสนับสนุนทุนวิจัยแก่โรงเรียน ครู นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาชั้นพื้นฐานทั้งหลาย ในการร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียน/สถานศึกษาให้สามารถปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ได้สำเร็จ

การที่จะปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จได้ โรงเรียน / สถานศึกษาควรมีความรู้และแนวทางในการดำเนินงานอย่างถูกต้องทิศทาง ตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้มีโรงเรียน / สถานศึกษาจำนวนหนึ่งที่ได้เริ่มงานการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้

ไปด้วยตนเอง ตามกำลังความสามารถและประสบผลสำเร็จไปแล้วบ้างในระดับหนึ่ง ความสำเร็จและกระบวนการสู่ความสำเร็จของโรงเรียนดังกล่าว จึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน / สถานศึกษาที่กำลังจะเริ่มต้นการพัฒนา นอกจากนี้ การศึกษาถึงปัญหาต่างๆที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ในการให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียน / สถานศึกษาต่างๆ ดังนั้นการศึกษากิจกรรมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนในการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะตอบคำถามที่สำคัญคือ อะไรเป็นองค์ประกอบ / ปัจจัยสำคัญที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด/กระบวนการทัศนเกี่ยวกับการเรียนรู้ของบุคลากรในโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องกับโรงเรียน
2. เพื่อศึกษายุทธวิธีการเปลี่ยนแปลงและการบริหารจัดการที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้
3. เพื่อศึกษายุทธวิธี/กระบวนการ/วิธีการสำคัญ ของครูที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
4. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการพัฒนาโรงเรียน / สถานศึกษา
5. เพื่อศึกษาปัญหา / อุปสรรคและความต้องการในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้อง
6. เพื่อวิเคราะห์หาองค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาพหุกรณีโรงเรียนจำนวน 11 โรงเรียน ซึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 4 โรงเรียน และต่างจังหวัดจำนวน 7 โรงเรียน
2. การวิจัยนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (indepth interview) เป็นวิธีการหลักและมุ่งศึกษาเจาะลึกถึงยุทธวิธีและปัจจัยสำคัญในเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เป็นสำคัญ

ความจำกัดของการวิจัย

ระยะเวลาในการดำเนินงานมีเพียง 6 เดือน จึงอาจทำให้เกิดข้อจำกัดในเรื่องข้อมูลที่ได้ ซึ่งอาจไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง แนวคิดหรือกระบวนการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ ขั้นตอนวิธีการในการเรียนรู้สาระต่างๆ เพื่อให้เกิดผลการเรียนรู้ที่ดี อันได้แก่ ความเข้าใจ / ทักษะ / เจตคติ และกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาระที่เรียนรู้นั้น ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการทางปัญญาของบุคคลในการสร้างความหมายของสาระที่เรียนรู้ด้วยตนเอง และอาศัยกระบวนการทางสังคมช่วยให้การเรียนรู้ประสบผลสำเร็จได้ดี

แนวคิด / กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้ หมายถึง ความคิด ความเชื่อ หรือมุมมองเกี่ยวกับการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ที่ดี หมายถึง แนวคิด ขั้นตอนและวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ในหมวด 4

โรงเรียน หมายถึง โรงเรียนและสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งได้แก่ โรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และวิทยาลัยอาชีวศึกษาที่จัดการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ

กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน หมายถึง แนวคิด ขั้นตอนและวิธีการเรียนรู้ของบุคลากรในโรงเรียน / สถานศึกษา ซึ่งได้แก่ ผู้บริหาร ครู นักเรียน บุคลากรของโรงเรียน รวมไปถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ซึ่งได้แก่ ผู้ปกครองและบุคลากรของโรงเรียน รวมไปถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ซึ่งได้แก่ ผู้ปกครองและบุคลากรในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน หมายถึง การดำเนินการของบุคลากรในโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องกับโรงเรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดีและเกิดผลการเรียนรู้ที่ดี รวมถึงการปรับแนวคิด / กระบวนทัศน์และวิธีการเรียนรู้ของตน ให้สอดคล้องกับแนวคิดและวิธีการเรียนรู้ที่ดีดังกล่าว ในการวิจัยนี้หมายถึง ยุทธวิธีเปลี่ยนแปลงแนวคิดและการบริหารจัดการของผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ ยุทธวิธี / กระบวนการ / วิธีการสำคัญที่ครูใช้ในการเรียนการสอนและบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการพัฒนาโรงเรียน

ยุทธวิธีในการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ หมายถึง แนวคิด วิธีการ กระบวนการหรือเทคนิคต่างๆที่ใช้ในการปรับเปลี่ยนแนวคิด / กระบวนทัศน์ และ พฤติกรรมการสอนของครู เพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี

ยุทธวิธีของครูที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ หมายถึง แนวคิด วิธีการ กระบวนการ หรือเทคนิคต่างๆ ที่ครูใช้ ซึ่งสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์

การศึกษาแบบพหุกรณี (multiple case study) หมายถึง การศึกษาเจาะลึกในปรากฏการณ์ (phenomenon) โดยปรากฏการณ์หนึ่งที่อยู่บริบทตามธรรมชาติของปรากฏการณ์นั้น จากมุมมองหรือทัศนะของคนในปรากฏการณ์นั้น โดยเลือกกรณีที่แสดงปรากฏการณ์นั้นหลายกรณีตามลักษณะที่สนใจ และมีการวิเคราะห์ผลการศึกษาข้ามรายกรณี เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษาในภาพรวม ซึ่งปรากฏการณ์ที่ได้รับการศึกษาในครั้งนี้ คือการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. แบบแผนการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบพหุกรณี (multiple case studies) โดยศึกษาโรงเรียนที่มีลักษณะจัดได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มโรงเรียนที่มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และได้รับความสำเร็จไปแล้วในระดับหนึ่ง กับกลุ่มโรงเรียนปกติ ซึ่งยังดำเนินการจัดการเรียนการสอนไปตามปกติที่เคยทำมา ยังไม่มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง หรืออาจมีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงแต่ยังไม่เกิดผลสำเร็จที่เห็นได้ชัดเจน/เพียงพอ

วิธีการวิจัยใช้วิธีการสำรวจโรงเรียน ศึกษาเอกสารของโรงเรียน สอบถามครู และนักเรียนโดยใช้แบบสอบถาม และใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน หรือจัดทำกลุ่มสนทนา (focus group) รวมทั้งสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูร่วมกับการสัมภาษณ์ครูและนักเรียน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรคือโรงเรียน/สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้เรียน ซึ่งขึ้นกับสังกัดต่าง ๆ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น และกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน

กลุ่มตัวอย่างมี 2 กลุ่ม คือ

ก. กลุ่มโรงเรียนสังกัดต่าง ๆ ที่ได้มีการดำเนินการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และได้รับความสำเร็จไปแล้วในระดับหนึ่ง โดยมีหลักฐานแสดงความสำเร็จที่ชัดเจน ประกอบด้วยโรงเรียนจำนวน 7 โรงเรียน ซึ่งได้ข้อมูลมาจากหน่วยงานต้นสังกัด และคณะผู้วิจัยได้คัดเลือกโดยพิจารณาให้ครอบคลุมโรงเรียนที่มีลักษณะสภาพและปัจจัยแตกต่างกันและครอบคลุมการศึกษาทุกระดับทุกสังกัด และกระจายตามลักษณะชุมชนและภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ผลการคัดเลือกได้โรงเรียนดังนี้

- (1) โรงเรียนดอกนุ่นวิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ในภาคกลาง ต่างจังหวัด สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
- (2) โรงเรียนราชพฤกษ์วิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดใหญ่ ในกรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.)
- (3) โรงเรียนสะเดาวิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก ในกรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร ในกรุงเทพมหานคร
- (4) โรงเรียนดอกคูนวิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดกลาง ในภาคเหนือ สังกัดสำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น
- (5) โรงเรียนแวนด้าวิทยาลัย (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษา-มัธยมศึกษา ขนาดกลาง ในกรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน
- (6) โรงเรียนดอกส้มวิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดใหญ่ ในภาคใต้ สังกัดกรมสามัญศึกษา
- (7) วิทยาลัยโมกข์วิทยา (ชื่อสมมติ) เป็นวิทยาลัยอาชีวศึกษา ขนาดใหญ่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังกัดกรมอาชีวศึกษา

ข. กลุ่มโรงเรียนสังกัดต่าง ๆ ที่มีการจัดการเรียนการสอนไปตามปกติที่เคยทำมา ยังไม่มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะเปลี่ยนแปลง หรืออาจมีความพยายามบ้าง แต่ยังไม่เกิดผลสำเร็จที่เห็นได้ชัดเจน/เพียงพอ ประกอบด้วยโรงเรียน 4 โรงเรียน ดังนี้

(1) โรงเรียนอัญชันศึกษา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก
ในภาคเหนือ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

(2) โรงเรียนหูกวางศึกษา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ขนาดเล็ก
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน

(3) โรงเรียนลำพูศึกษา (ชื่อสมมติ) เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดใหญ่ ใน
กรุงเทพมหานคร สังกัดกรมสามัญศึกษา

(4) วิทยาลัยตันพลับศึกษา (ชื่อสมมติ) เป็นวิทยาลัยอาชีวศึกษา ขนาดใหญ่
ในภาคกลาง ต่างจังหวัด สังกัดกรมอาชีวศึกษา

โรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 11 โรงเรียนดังกล่าว มีลักษณะครอบคลุมตัวแปรต่างๆ ดัง
ได้แสดงในแผนผังต่อไปนี้

กรณีศึกษา 11 โรง

มีการพัฒนาสำเร็จในระดับหนึ่ง 7 โรง

ยังไม่มีการพัฒนา / มีการพัฒนาแต่ไม่เป็นผล 4 โรง

ตัวแปร

ระดับ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา

ขนาด เล็ก กลาง ใหญ่

สังกัด สปข. สามีญ สช. กทม. อาชีวศึกษา

สำนักบริหารการศึกษารัฐมนตรี

ภาค กทม. กลาง อีสานเหนือใต้

ชุมชน เมือง ชานเมือง นอกเมือง

ปัจจัย พร้อม ปานกลาง ขาดแคลน

ผู้บริหาร - เก่งด้านความสัมพันธ์กับชุมชน

- เก่งด้านการบริหารจัดการ

- เก่งด้านวิชาการ ความคิด

- ปกดีธรรมดา

ครู - ดีเด่น แขนงนำ กัลยาณมิตร ธรรมดา

• ต่อต้าน

- มีวุฒิทางการศึกษา ไม่มีวุฒิทางการศึกษา

ลักษณะของการพัฒนา

- แบบบนลงล่าง (top down)

- แบบล่างขึ้นบน (bottom up)

ตัวแปร

ระดับ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา

ขนาด เล็ก ใหญ่

สังกัด สามีญ สช. อาชีวศึกษา ต.ช.ด.

ภาค กทม. กลาง อีสานเหนือ

ชุมชน เมือง นอกเมือง ชายแดน

ปัจจัย พร้อม ปานกลาง ขาดแคลน

ผู้บริหาร - เก่ง

- ธรรมดา

- ขาดความสนใจ

ครู - ธรรมดา

- มีวุฒิทางการศึกษา ไม่มีวุฒิทางการศึกษา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือแบบสำรวจ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและแบบบันทึกการสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูในชั้นเรียน

3.1 แบบสอบถามมี 2 ชุด คือ

- 1) แบบสอบถามครูเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- 2) แบบสอบถามนักเรียนเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

แบบสอบถามข้างต้นมีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด ร่วมกับแบบประเมินค่าสร้าง

โดยคณะวิจัย

3.2 แบบสัมภาษณ์มี 3 ชุด คือ

- 1) แบบสัมภาษณ์นักเรียนเรื่องกระบวนการเรียนรู้
- 2) แบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร/ครู เรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- 3) แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง ชุมชน เรื่องกระบวนการเรียนรู้

3.3 แบบสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน

3.4 แบบบันทึกการสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูในชั้นเรียน

ในการพัฒนาเครื่องมือดังกล่าวผู้วิจัยดำเนินการเป็นขั้นตอนตามลำดับต่อไปนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) สร้างกรอบแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเครื่องมือวิจัยแต่ละชุด
- 3) สร้างเครื่องมือฉบับร่างตามกรอบแนวคิด แล้วนำมาประชุมเพื่อปรับปรุง

แก้ไขจำนวน 6 ครั้ง จนได้เครื่องมือวิจัยที่มีความตรงเชิงเนื้อหา (content validity)

- 4) นำเครื่องมือที่ได้รับการปรับปรุงแล้วมาจัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

สำหรับแบบบันทึกการสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูในชั้นเรียนนั้น คณะผู้วิจัยจำนวน 5 คน ผู้ช่วยวิจัย 1 คน รวมทั้งหมด 6 คน ได้นำไปทดลองใช้ในโรงเรียนราชวินิต (ประถมศึกษา) โดยสังเกตการเรียน การสอนของครูและนักเรียนพร้อมกัน จากนั้นนำผลการบันทึกของผู้วิจัยแต่ละคนมาวิเคราะห์เพื่อดูความสอดคล้อง โดยพิจารณาตามเกณฑ์ดังนี้

- 1) การบันทึกเหตุการณ์และข้อมูลตรงตามความเป็นจริง
- 2) ข้อมูลที่สังเกตและบันทึกได้ตรงกันอย่างน้อย 70%
- 3) การตีความหมายข้อมูล/การแปลผลข้อมูลสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่

ผลพบว่าความสอดคล้องในการสังเกตของคณะผู้วิจัยเป็นไปตามเกณฑ์ดังกล่าว โดยได้ค่าความเที่ยงของการสังเกตระหว่างผู้สังเกต (inter – observer reliability) เท่ากับ .80

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยที่ศึกษาโรงเรียนแต่ละโรง ดำเนินการดังนี้

4.1 ทำความรู้จัก สร้างความสัมพันธ์กับคณะผู้บริหารโรงเรียนและครู

4.2 สํารวจข้อมูลทางกายภาพของโรงเรียน และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ของโรงเรียน

4.3 แจกแบบสอบถามครูและแบบสอบถามนักเรียน

4.4 ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครองและกรรมการบริหารสถานศึกษาที่มาจากชุมชน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ หรือจัดกลุ่มสนทนา (focus group) และอัดเทปบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ไว้ หรือมีผู้ช่วยในการบันทึกข้อมูล

4.5 สังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครู โดยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non – participant observation) และสัมภาษณ์ครูก่อนและหลังการสอนร่วมกับการสัมภาษณ์นักเรียนหลังการสอน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลของโรงเรียนที่ศึกษาแต่ละโรงดังนี้

5.1.1 นำข้อมูลจากแบบสอบถามครูและนักเรียนในส่วนที่เป็นปลายเปิดมา วิเคราะห์และประมวลผลเป็นความเรียง

5.1.2 นำข้อมูลจากแบบสอบถามครูและนักเรียนในส่วนที่เป็นการประเมินค่ามาหาค่าเฉลี่ยและตีความหมาย

5.1.3 นำข้อมูลจากเอกสารและแบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชนมาวิเคราะห์ โดยการจำแนกชนิดของข้อมูล และประมวลข้อมูลประเภทเดียวกันไว้ด้วยกัน

5.1.4 คณะผู้วิจัยอภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้และสร้างกรอบในการประมวลข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัยได้ดังนี้

- 1) บริบทของโรงเรียน
- 2) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน
  - แนวคิด/กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้
  - ยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลงและการบริหารจัดการที่เชื่อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
  - ยุทธวิธี/วิธีการ/กระบวนการสำคัญ ๆ ของครูที่ส่งผลต่อความสำเร็จ /เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
  - การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการพัฒนาโรงเรียน
  - สภาพความสำเร็จของโรงเรียนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
  - ปัญหา/อุปสรรคและความต้องการของโรงเรียน ครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- 3) สรุปองค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญ ๆ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรืออุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

4) อภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะ

5.1.5 คณะผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถาม

การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร และการสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียนแต่ละโรงเรียน วิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์อุปนัย (analytic induction) คือการตีความ สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (inductive) และมีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation)

ในการสรุปข้อมูล กล่าวคือ มีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้ทั้งจากการสอบถาม

- สัมภาษณ์ การสังเกต และ/หรือจากหลักฐานเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอประเด็นต่างๆตามกรอบที่กำหนด

5.1.6 สรุปผลการศึกษาโรงเรียน / สถานศึกษาแต่ละแห่ง

- 1) บริบทของโรงเรียน
- 2) แนวคิด /กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- 3) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน
- 4) องค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญที่เชื่อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน
- 5) อุปสรรค/ปัญหาและความต้องการของโรงเรียน
- 6) การอภิปรายผลการวิจัย
- 7) ข้อเสนอแนะ

5.2 คณะผู้วิจัยนำผลสรุปการศึกษาโรงเรียนทั้ง 11 โรงเรียน มาวิเคราะห์หรืออภิปรายร่วมกัน และสรุปผลเป็นภาพรวม ดังนี้

5.2.1 แนวคิด / กระบวนทัศน์เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

5.2.2 องค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

5.2.3 องค์ประกอบ/ปัจจัยสำคัญที่เป็นปัญหาหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และความต้องการ

5.2.4 การอภิปรายผลการวิจัย

5.2.5 ข้อเสนอแนะ

6. การเขียนรายงาน

คณะผู้วิจัย เขียนรายงานผลการวิจัย โดยนำเสนอในรูปแบบ " multiple case version of classic single case" โดยแบ่งเป็น 5 บท ดังนี้

6.1 เขียนรายงานผลการวิจัยเป็นรายกรณีตามกรอบที่กล่าวไว้ในข้อ 5.1.4

6.2 เขียนรายงานผลการวิจัยการศึกษาพหุกรณี เป็นรายงานฉบับภาพรวม โดยแบ่งเป็น 5 บทดังนี้

6.2.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัย

6.2.2 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.2.3 ผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน 11 โรงเรียนเป็นรายกรณี

6.2.4 ผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน : การศึกษาพหุกรณี

6.2.5 การสรุปผลการวิจัย การอภิปราย และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้

2. โรงเรียน / สถานศึกษา และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง สามารถนำข้อมูลหรือข้อค้นพบที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิรูปหรือพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ

3. รัฐ หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการให้ความช่วยเหลือและแก้ปัญหา

4. ได้แนวทางในการวิจัยและพัฒนาเพื่อปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย
ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนต่างๆ เป็นการศึกษาพหุกรณี ดังนี้

1. การวิจัยแบบกรณีศึกษา (case study)
  - 1.1 หลักการการวิจัยแบบกรณีศึกษา
  - 1.2 ขั้นตอนในการทำวิจัยแบบกรณีศึกษา
  - 1.3 เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา
  - 1.4 เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
2. กระบวนการเรียนรู้
  - 2.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้
  - 2.2 ลักษณะการเรียนรู้ที่ดี
  - 2.3 บริบททางการสอน
  - 2.4 กระบวนการสอนหรือกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามนัยของ
พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542
  - 2.5 การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study)

1.1 หลักการวิจัยแบบกรณีศึกษา

การวิจัยแบบกรณีศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพรูปแบบหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการของพฤติกรรม ประสบการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ค้นหาและสร้างสมมติฐานความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรบางตัว และแยกเอาตัวแปรที่ไม่เกี่ยวข้องกับขบวนการการเกิดพฤติกรรม ที่ต้องการศึกษาของบุคคลนั้นออก ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่แท้จริง บางครั้งการวิจัยแบบกรณีศึกษาอาจใช้ในการศึกษานำร่อง เพื่อหาข้อมูลพื้นฐานสำหรับการนำมาใช้เป็นแนวในการศึกษาขั้นต่อไป บางครั้งนำไปใช้ควบคู่กับการวิจัยแบบอื่นๆ เช่น สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ช่วยอธิบายหรือให้รายละเอียดมากขึ้น เทคนิควิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การศึกษาเอกสารส่วนบุคคล การเจาะลึกในแง่มุมต่างๆ ของสิ่งที่ศึกษา การสัมภาษณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ของบุคคล การเล่าสู่กันฟังถึงประสบการณ์ การเก็บรวบรวมประวัติชีวิตบุคคล และการสังเกต ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยแบบกรณีศึกษาจึงมีความหลากหลายและลึกซึ้งกว่าการมุ่งศึกษาวิจัยแบบอื่นๆ ที่มีการศึกษาเฉพาะขอบเขตที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วเท่านั้น (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติงส์ และคณะ, 2533)

1.2 ขั้นตอนในการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study)

ขั้นที่ 1 การวางแผนการวิจัย

สิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยต้องทำในการวางแผนการวิจัยคือ การกำหนดประเด็นปัญหาหรือหัวข้อวิจัย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องหาเหตุผลสนับสนุนการเลือกหัวข้อวิจัย จากนั้นผู้วิจัยจำเป็นต้องสร้างแนวหรือกรอบสำหรับงานวิจัยนั้นๆ ด้วย โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ กรอบแนวคิด สมมติฐานและการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้การวิจัยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาที่ได้กำหนดขึ้น องค์ประกอบของการวางแผนการวิจัยมีดังนี้ (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติงส์ และคณะ, 2533)

1) การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย

การกำหนดวัตถุประสงค์ ขึ้นอยู่กับปัญหาการวิจัย โดยทั่วไปแล้ววัตถุประสงค์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

วัตถุประสงค์เฉพาะหน้า เป็นวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพปัญหา หรือหัวข้อที่กำลังศึกษาว่า จะทำอะไร (what) ใครเป็นผู้ทำ (who) ทำอย่างไร (how) ทำกับใคร (whom) ทำที่ไหน (where) และทำเมื่อใด (when) นอกจากนี้วัตถุประสงค์เฉพาะหน้าอาจจะ บอกให้ทราบถึงตัวแปรต่างๆ ที่จะนำมาศึกษาด้วย จะเห็นได้ว่าผู้วิจัยได้ระบุกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำ เช่น ศึกษาสถานการณ์ ศึกษากระบวนการ และผลการปฏิบัติงาน รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ

วัตถุประสงค์ท้ายสุด หรือที่เรียกว่าเป้าหมายของการวิจัย ซึ่งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ทำการวิจัยโดยตรง แต่เป็นไปในลักษณะของคาดหวัง หรือประโยชน์ที่ คาดว่าจะได้รับการวิจัยทางอ้อม โดยผลงานวิจัยนี้จะช่วยให้การวางแผนหรือการกำหนด นโยบาย หรือการดำเนินงานหรือการบริหารให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ แม้ว่าวัตถุประสงค์ท้ายสุดจะเป็นเพียงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับโดยทางอ้อมของการวิจัยก็ตาม แต่ก็ เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนว่า ทำไมจึงสมควรทำ และชี้ให้เห็นด้วยว่าผลงานวิจัยจะถูกนำไปใช้ อย่างไรและโดยใคร

2) การกำหนดกรอบแนวคิด

การประมวลความคิดรวบยอดของการวิจัยว่า งานวิจัยที่ทำอยู่นี้ มีตัวแปร อะไรบ้างที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ที่ต้องการศึกษาเป็นอย่างไร กรอบแนวคิดจะได้มาจากทฤษฎีหรืองานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดนี้นอกจากจะชี้แจงงานวิจัย เป็นไปในทางที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว ยังเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลอีกด้วย กรอบแนวคิดนี้ถ้ามีตัวแปรหลายตัวหรือตัวแปรมีความสัมพันธ์ สลับซับซ้อน ก็ควรแสดงแผนภูมิประกอบคำบรรยายด้วย เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น

3) การกำหนดสมมติฐาน

การกำหนดสมมติฐานเป็นการคาดเดาคำตอบของปัญหาล่วงหน้า ลักษณะ ของการคาดเดาจะอาศัยเหตุผลจากทฤษฎี ความคิด และประสบการณ์หรือเอกสารงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องต่างๆ การกำหนดสมมติฐานการวิจัยมีประโยชน์ในการช่วยจำกัดขอบเขตการวิจัยและ การเก็บรวบรวมข้อมูล ช่วยชี้แนะแนวทางการวิจัยว่าจะใช้อะไรเป็นตัวอย่างไร จะเก็บข้อมูลอย่างไร ใช้เครื่องมือใด ตลอดจนเลือกวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้สมมติฐานยังช่วยอธิบายปัญหา การวิจัยให้ชัดเจน และเป็นแนวทางให้การแปลผลและหาข้อสรุปของการวิจัยได้ถูกต้องยิ่งขึ้น สมมติฐานอาจได้มาจากกรอบแนวคิดในการวิจัย สำหรับการวิจัยกรณีศึกษา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิง คุณภาพ ผู้วิจัยอาจจะตั้งหรือไม่ตั้งสมมติฐานการวิจัยไว้ก่อนก็ได้

4) การวางแผนเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

การวางแผนในการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนสำคัญหนึ่งของการวิจัย โดย ผู้วิจัยควรวางแผนว่าจะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้นั้นนั้นอย่างไร จะจัดหมวดหมู่หรือลำดับข้อมูลอย่างไร

จึงจะทำให้การตีความ การสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของเหตุการณ์หรือตัวแปรเป็นไปอย่างถูกต้อง และมีความสอดคล้องกันตามหลักตรรกวิทยา

ขั้นที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมมีวัตถุประสงค์ เพื่อแสดงถึงประวัติและวิวัฒนาการของเรื่องที่กำลังทำวิจัย มีการกล่าวถึงทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยและสิ่งที่ค้นพบรวมทั้งข้อจำกัดและข้อบกพร่องของทฤษฎีหรืองานวิจัยต่างๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับงานวิจัยที่จะทำต่อไป ทบทวนวรรณกรรม จึงเหมือนกับเป็นการเตรียมตัวให้ผู้วิจัยมีความรู้เบื้องต้นในเรื่องที่ตนจะทำการศึกษาอย่างเพียงพอ ที่จะเป็พื้นฐานในการสร้างกรอบแนวความคิดในการวิจัย ทั้งนี้เพราะกรอบแนวความคิดก็คือ ขบวนการที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ ที่กำลังศึกษา ซึ่งจะได้มาจากทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การทบทวนงานวิจัยจะทำให้เรารู้ว่า ตัวแปรแต่ละตัวมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ตัวแปรใดมีความสำคัญ ตัวแปรใดมีข้อดีข้อเสีย หลักเกณฑ์ของการทบทวนวรรณกรรม ควรพิจารณาดังนี้ (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติกส์ และคณะ, 2533)

1) ควรเลือกงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับหัวข้อที่กำลังศึกษาวิจัย เนื่องจาก การทบทวนวรรณกรรมอื่นๆ นอกจากจะทำให้เสียเวลาแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านไขว้เขว และคาดหวังว่างานที่กำลังวิจัยนี้จะมีเรื่องนั้นๆ อยู่ด้วย แต่เมื่อหาไม่พบก็จะผิดหวังและเกิดความสงสัยในความสามารถของผู้วิจัย

2) วรรณกรรมที่ทบทวน ควรจะต้องมีความสัมพันธ์กับตัวแปรที่อยู่ในกรอบแนวคิดที่ผู้วิจัยกำหนด ทั้งนี้เพราะการสร้างความสัมพันธ์ใดๆ ของตัวแปรย่อมจะต้องมีรากฐานมาจากทฤษฎีหรือสิ่งที่ค้นพบมาก่อน ซึ่งอาจจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้

3) ควรแสดงความคิดเห็นของผู้วิจัยที่มีวรรณกรรมที่นำมาทบทวน โดยการอธิบาย ตีความ หรือสรุปความคิดเห็นรวบยอด เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงจุดยืนของผู้วิจัยและทิศทางของการวิจัย

ขั้นที่ 3 การเตรียมทำงานภาคสนาม

ขั้นตอนสำคัญของการเข้าสนาม มี 4 ขั้น (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) ได้แก่

1) ขั้นเลือกสนาม ผู้วิจัยจะต้องเลือกสนามที่มีความเหมาะสม สนามที่เราเลือกจะต้องมีปัญหาที่เราต้องการศึกษา มีความเป็นไปได้ในแง่ของขนาดสนามที่จะเข้าไปศึกษา คือ ต้องไม่ใหญ่ไป มีความซับซ้อนของปรากฏการณ์ในชุมชน และมีความสะดวกในแง่ที่ตั้งที่สามารถเดินทางไปมาได้ง่าย นอกจากนั้นต้องพิจารณาในเรื่องของสถานที่ตั้งของโรงพยาบาล

หรือสถานีนอนามัย ที่ทำการไปรษณีย์ สถานีตำรวจ ฯลฯ ในกรณีที่นักวิจัยประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือ

ในการเตรียมตัวเข้าสนาม ผู้วิจัยจะต้องพยายามเข้าไปอยู่ในสนามอย่างผสมกลมกลืนที่สุดและเตรียมพร้อมที่สุด เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจะต้องรู้ว่า จะต้องทำอะไร อย่างไร การเข้ากับคนในสนามได้จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี และนำไปสู่ข้อมูลที่ต้องการ สิ่งที่ต้องเตรียมคือ ภาษา ในกรณีที่ผู้วิจัยไม่ได้ใช้ภาษาเดียวกับที่ใช้ในสนาม นอกจากนั้นยังมีเรื่องอื่นๆ เช่น การแต่งกาย การวางตัว ผู้วิจัยควรแต่งกายให้เหมือนคนในสังคมที่เราจะเข้าไปศึกษา เพื่อให้คนในสังคมนั้นยอมรับ และควรวางตัวตามแบบแผนของคาดหวังของคนในสนามที่เข้าไปศึกษา

2) ชั้นแนะนำ ในชั้นในการแนะนำตัวนี้ ผู้วิจัยควรปฏิบัติดังนี้

2.1) บอกกับคนในสนามว่าเรามาทำอะไร วิธีที่ดีที่สุดคือ การบอก

ความจริง

2.2) บอกกับคนในสนามที่เราจะศึกษานั้นว่า เราจะทำให้เขาเสียเวลาหรือไม่เสียเวลาเท่าใด ต้องให้สิทธิในการตัดสินใจว่าจะยอมให้ทำวิจัยหรือไม่

2.3) บอกว่าจะเอาข้อค้นพบไปทำอะไร

2.4) บอกถึงสาเหตุที่ต้องเลือกสนามนี้

2.5) บอกถึงผลที่เขาจะได้รับจากเรา

3) ชั้นสร้างความสัมพันธ์

เมื่อนักวิจัยเข้าไปในสนามแล้ว เทคนิคที่จะช่วยให้ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ดีมีดังนี้

3.1) วางท่าที่สงบเสถียร ไม่ทำตัวให้เด่นจนผิดสังเกต เพื่อไม่ให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นคนแปลกปลอมเข้ามา

3.2) หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่จะทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัดและจำเป็นต้องปกป้องตัวเอง เช่น เรื่องหนี้สิน เรื่องนำอับอายของครอบครัวและชุมชน

3.3) อย่าทำตัวทัดเทียมผู้นำชุมชน

3.4) พยายามเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่เกี่ยวข้องอย่างสงบและพร้อมที่จะช่วยเหลือ จะทำให้ได้รับการยอมรับจากชุมชนมากขึ้น

3.5) หาใครคนหนึ่งเป็นผู้เริ่มแนะนำเราให้รู้จักกับชาวบ้าน

3.6) เมื่อมีความรู้สึกอึดอัด ให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา เพราะเรากำลังเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ ความอึดอัดไม่ได้ หมายถึงความล้มเหลวในการสร้างความสัมพันธ์

3.7) ให้ถือว่าสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในสนาม โดยเฉพาะการกระทำของเราไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องของงาน

4) ชั้นเริ่มต้น ในขั้นของการเริ่มทำงานนี้ ประกอบด้วยใหญ่ๆ 2 ส่วน คือ

4.1) การทำแผนที่ การทำแผนที่มี 3 ชนิด คือ แผนที่ทางกายภาพ เป็นข้อมูลบอกลักษณะทางกายภาพของสนาม เช่น ตั้งอยู่ที่ไหน มีทางเข้าที่ทาง ทำโดยการเดินสำรวจ และกลับมาทำแผนที่อย่างคร่าวๆ การทำแผนที่อย่างคร่าวๆ จะช่วยให้นักวิจัยเห็นความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างหน่วยต่างๆในชุมชน และเห็นขอบข่ายของงานวิจัยในเชิงกายภาพได้โดยเร็ว แผนที่ทางสังคม เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสถานะทางสังคมของบุคคลในชุมชน ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ ความสนิทสนม ยศตำแหน่ง การมีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์โครงสร้างสังคมได้ และช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำตัวได้อย่างถูกต้อง และแผนที่เวลา เป็นการบันทึกข้อมูลในแง่ของเวลาว่าจะอะไรเกิดขึ้นเมื่อไหร่ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่นักวิจัย เช่น จะได้ทราบว่าจะควรไปหาชาวบ้านเวลาใดบ้าง

4.2) การเลือกตัวอย่าง การเลือกตัวอย่างคือ การเริ่มตัดสินใจว่าเราจะรวบรวมข้อมูลอะไร ที่ไหน เลือกจะทำอะไรก่อนดี เลือกดูหรือพูดคุยกับใครก่อน ทั้งนี้โดยอาศัยข้อมูลจากแผนที่ที่ได้ทำไว้และปัญหาของการวิจัยของเรา

ชั้นที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลของกรณีศึกษาได้มาจาก 6 แหล่ง (Merriam, 1988) ดังนี้

1) การศึกษาเอกสาร (documentation)

เอกสารที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีหลายชนิด เช่น จดหมาย บันทึก ประกาศ รายงาน หนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ เอกสารสามารถนำมาใช้ตรวจสอบตัวสะกดของหัวข้อ/ชื่อองค์กร สถานที่ ฯลฯ ที่ไปทำการสัมภาษณ์ ก่อนศึกษาเอกสารควรดูจุดประสงค์ของเอกสารก่อนเพื่อให้แน่ใจว่าจะได้ข้อมูลที่ต้องการ

2. บันทึกที่มีอยู่แล้ว (archival record)

ข้อมูลชนิดนี้ส่วนใหญ่อยู่ในคอมพิวเตอร์ เช่น รายชื่อลูกค้า แผนภูมิขององค์กร แผนที่ งบประมาณ สมุดโทรศัพท์ ฯลฯ ข้อมูลนี้มักมีจุดประสงค์เฉพาะสำหรับผู้่านบางกลุ่ม สามารถนำมาใช้ร่วมกับแหล่งข้อมูลอื่นๆ

3. การสัมภาษณ์ (interview)

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญของการทำกรณีศึกษา การสัมภาษณ์มีหลายแบบ ดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์แบบเปิดกว้าง (Open – ended) เป็นวิธีที่ใช้มากที่สุด ผู้สัมภาษณ์สามารถได้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นจากผู้ตอบ แนะนำคำตอบมาทำการศึกษาค้นคว้าต่อ

3.2 การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจเฉพาะ (focused interview) หรือการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นเทคนิคการสัมภาษณ์ใช้แนวคำถามซึ่งมีหัวข้อเรื่องที่จะถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดประเด็นต่างๆ ไว้ล่วงหน้าว่าต้องการซักถามในเรื่องใดและจะต้องพยายามซักถามให้ได้ครบประเด็นที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยสามารถเจาะหาข้อมูลเฉพาะเรื่องที่ศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบได้มากกว่าการสังเกตหรือการสำรวจ ในการสัมภาษณ์ควรใช้เครื่องบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ เพราะจะได้ข้อมูลที่แม่นยำ

3.3 การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) เป็นวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนาเป็นกลุ่ม และมีประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจงในการสนทนาแต่ละครั้ง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป จนถึง 10 ถึง 12 คน โดยมีข้อสมมติฐานว่า การเรียนรู้ปฏิบัติการได้ตอบของคนสามารถทำได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยการกระตุ้นให้คนหันมาสนใจในสิ่งเดียวกัน และมาแสดงความคิดเห็นร่วมกันในลักษณะของการร่วมกลุ่มกัน

4) การสังเกต (observation)

การสังเกตเป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่ และกำหนดไว้ อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่น การสังเกตมี 2 แบบคือ

4.1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) หรือการสังเกตโดยตรง (direct observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยจะเฝ้าสังเกตอยู่นอก กระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าร่วมไปในกิจกรรมที่ทำอยู่ การสังเกตอาจทำได้ทั้งแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบนี้มักใช้ในกรณีที่ไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตถูกรบกวนจากผู้สังเกต เช่น การสังเกตการเรียนการสอนในห้องเรียน การดูแลรักษาผู้ป่วย เป็นต้น ในการสังเกตหาเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพขณะสังเกต การสังเกตที่น่าเชื่อถือควรมีผู้สังเกตมากกว่า 1 คน

4.2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นการสังเกตชนิดที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา ผู้สังเกตไม่เป็น passive observer แต่มีการมอบหมายบทบาทต่าง ๆ ในสถานการณ์ที่ศึกษา ข้อมูลที่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สังเกตในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่ปัญหาที่มักเกิดขึ้น ก็คือ ผู้สังเกตมักจะคล้อยตามปรากฏการณ์และเข้าข้างกลุ่มที่ศึกษา

ผู้เก็บข้อมูลจะได้ข้อมูลในฐานะของบุคคลที่อยู่ในกรณีศึกษา นอกจากนี้การจัด การให้เกิดเหตุการณ์อื่นๆ เช่น เชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษามาประชุม เป็นต้น

5) ชิ้นงาน (physical artifacts) เป็นผลงานในลักษณะต่างๆที่เห็นเป็นรูปธรรม เช่น เครื่องมือ ชิ้นงาน หรือหลักฐานทางกายภาพที่สามารถเก็บรวบรวมหรือสังเกตขณะลงภาคสนาม งานวิจัยทั่วไปใช้วิธีนี้น้อย แต่ประโยชน์ที่ได้ คือ การมองเห็นภาพรวม เช่น การวิจัยกรณีศึกษา การใช้ "Micro computer" ในชั้นเรียน ซึ่งสามารถสังเกตโดยตรง หรือดูจากชิ้นงาน (artifact) คือ "printout" ที่ผู้เรียนทำออกมา

ในการศึกษาผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องใช้แหล่งข้อมูลทุกแหล่งดังกล่าว แต่ผู้วิจัยควรได้รับการฝึกให้คุ้นเคยกับการใช้เครื่องมือแต่ละชนิดที่ต้องการใช้

หลัก 3 ประการในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) (Merriam, 1988)

1) การใช้แหล่งข้อมูลหลายแหล่ง (use multiple sources of evidence)

การใช้แหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันหลายแหล่งทำให้ได้ข้อมูลที่กว้างขึ้นทั้งในด้าน ประวัติความเป็นมา เจตคติ และพฤติกรรม ข้อค้นพบหรือข้อสรุปจะแม่นยำมากขึ้น แต่การใช้ แหล่งข้อมูลหลายแหล่งจะเสียค่าใช้จ่ายมาก ผู้เก็บข้อมูลจำเป็นต้องรู้เทคนิคต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูล ซึ่งต้องได้รับการฝึกฝนและมีความเชี่ยวชาญ มิฉะนั้นอาจเสียโอกาสในการได้ข้อมูลที่สำคัญ

2) การสร้างฐานข้อมูลของกรณีศึกษา (create a case study database)

การสร้างฐานข้อมูลเป็นเอกสาร มักมี 2 ส่วน ได้แก่ ฐานข้อมูล และรายงาน ของผู้เก็บข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

2.1) การบันทึก (case study notes) การบันทึกมีหลายรูปแบบ (forms)

เป็นข้อมูลที่เกิดจากการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาเอกสาร มักเขียนเป็นลายมือ ตัวพิมพ์ การพูดบันทึกเทป แผ่นดิสก์ บันทึกประจำวัน หรือ index card เป็นต้น ข้อความเหล่านี้ควรจัดเก็บให้สะดวกสำหรับทุกคนที่จะมาศึกษาภายหลัง ควรจัดเป็นหมวดหมู่ (major subjects) ตามโครงร่างการวิจัย

2.2) เอกสาร (case study documents) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา

ควรได้รับการรวบรวมและจัดทำเป็นบรรณานุกรม (annotated bibliography) ไว้เพื่อให้เอกสารพร้อมที่จะใช้ในภายหลังและควรแยกเอกสารจากข้อมูลการสัมภาษณ์ การสังเกต ฯลฯ

2.3) ฐานข้อมูลประเภทตาราง (tabular materials) ฐานข้อมูลอาจมีข้อมูล

ที่เป็นตาราง ไม่ว่าจะได้มาจากสนาม หรือสร้างโดยทีมวิจัย ควรจัดเก็บไว้ใน "file" ของคอมพิวเตอร์

2.4) ฐานข้อมูลอื่นๆ เช่น คำบอกเล่า หลักฐานเอกสารที่เชื่อมโยงกับประเด็นต่างๆในกรณีศึกษา เป็นต้น

3) รักษาห่วงโซ่ของหลักฐาน (Maintain a chain of evidence)

ห่วงโซ่ของหลักฐานช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับกรณีศึกษา เป็นหลักการเดียวกับที่ใช้ในการสืบสวนทางอาชญากรรม

หลักการนี้ต้องให้ผู้อ่านภายนอก เป็นผู้ติดตามหลักฐานตั้งแต่คำถามแนวของการวิจัยไปจนถึงข้อสรุป ผู้อ่านต้องสามารถย้อนรอยข้อมูลได้ทุกขั้นตอน อาจศึกษาจากข้อสรุปไปยังคำถามวิจัย หรือจากคำถามวิจัยไปยังข้อสรุป

ขั้นที่ 5 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว จะต้องมีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ วิธีการตรวจสอบที่ใช้ในการทำกรณีศึกษา คือการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบคือ การสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล แหล่งเวลาหมายถึง ถ้าข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งบุคคลหมายถึง ถ้าเปลี่ยนบุคคลจะได้ข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่ เช่น การเปลี่ยนจากปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มสังคม

การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) คือการตรวจสอบว่า ผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างไร โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกตแทนที่จะใช้ตัวผู้วิจัยคนเดียวกันสังเกตโดยตลอด ในกรณีที่ไม่มีแน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลสนาม ควรเปลี่ยนตัวผู้วิจัยให้มีหลายคน

การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) คือการตรวจสอบว่า ถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย

ขั้นที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการสร้างข้อสรุปจากการศึกษารูปแบบหรือข้อมูลจำนวนหนึ่ง ผู้วิเคราะห์ข้อมูลจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการวิจัย ผู้วิเคราะห์ควรมีความรู้ในเรื่องแนวคิด ทฤษฎีอย่างกว้างขวาง มีความเป็นสหวิทยาการอยู่ในตัวเอง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543) ส่วนแรกคือ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์จะเป็นข้อความบรรยาย (descriptive) ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และจดบันทึกไว้ ส่วนที่สองคือ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบรรยายเช่นกัน แต่กระทำโดยการพยายามจะทำข้อมูลนั้นให้เป็นจำนวนที่นับได้ และมักกระทำกับข้อมูลเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป

วิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์แบบนี้มี 3 ชนิด คือ การวิเคราะห์แบบอุปนัย การจำแนกชนิดของข้อมูล และการเปรียบเทียบข้อมูล รายละเอียดของแต่ละวิธีมีดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543)

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) คือวิธีตีความสร้างข้อสรุปจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เมื่อนักวิจัยได้เห็นรูปธรรมหรือเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ แล้วลงมือสร้างข้อสรุป ถ้าข้อสรุปนั้นยังไม่ได้รับการตรวจสอบยืนยันก็ถือเป็นสมมติฐานชั่วคราว ถ้าหากได้รับการยืนยันแล้วก็ถือเป็นข้อสรุปซึ่งมีความเป็นนามธรรมในระดับต้นๆ และต้องคำนึงว่าการสร้างข้อสรุปนี้ไม่ใช่ทำในตอนท้ายของการรวบรวมข้อมูลเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องทำตลอดเวลา เมื่อใดที่สัมผัสกับปรากฏการณ์จะต้องสร้างข้อสรุปในระดับใดระดับหนึ่ง ข้อสรุปที่สร้างขึ้นในขั้นตอนนี้เรียกว่า สมมติฐานชั่วคราว เมื่อสมมติฐานนั้นถูกพิสูจน์และตรวจสอบแล้ว จึงจะเป็นข้อสรุป จะเห็นได้ว่าในการวิเคราะห์ข้อมูล หัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างสมมติฐาน

2. การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) คือการจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ การจำแนกแบ่งออกเป็น 2 แบบ

2.1 แบบใช้ทฤษฎี คือ การจำแนกชนิดในเหตุการณ์หนึ่งๆ โดยยึดแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการจำแนกชนิด รายละเอียดของกรอบการจำแนกชนิดมีดังนี้

(1) การกระทำ คือ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ยาวนานหรือต่อเนื่อง

(2) กิจกรรม คือ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ หรือชนบทธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่อง และมีความผูกพันกับบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม

(3) ความหมาย คือ การที่บุคคลอธิบายหรือสื่อสารหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำและหรือกิจกรรม อาจเป็นการให้ความหมายในลักษณะเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน

(4) ความสัมพันธ์ คือ ความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลหลายๆคน ในสังคม ที่ศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจเป็นรูปของการเข้ากันได้หรือความขัดแย้งก็ได้

(5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรม คือ การที่บุคคลมีความผูกพัน และเข้าร่วมกิจกรรม หรือมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

(6) สภาพสังคม คือสถานการณ์ หรือสภาพการณ์ที่การกระทำหรือกิจกรรมที่ทำการศึกษาก่อเกิดอยู่

2.2 แบบไม่ใช้ทฤษฎี คือ การจำแนกข้อมูลที่จะวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับข้อมูล อาจใช้สามัญสำนึกหรือประสบการณ์ของผู้วิจัยก็ได้ ผู้วิจัยจะจำแนกข้อมูลเป็นชนิดต่างๆ ตามประเภทที่สัมพันธ์กับแบบแผนชีวิตที่นักวิจัยสังเกตเห็น เช่น แบ่งชนิดของเหตุการณ์ ระยะเวลาที่เหตุการณ์เกิด บุคคลที่เกี่ยวข้อง สภาพแวดล้อม แล้วพิจารณาความสัมพันธ์ของชนิดต่างๆ ที่แบ่งนี้ เมื่อได้จำแนกข้อมูลเป็นชนิดแล้ว นักวิจัยจะพิจารณาความสม่ำเสมอ (regularities) ของการเกิดของข้อมูลชนิดต่างๆ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์

3. การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (constant comparison) คือการใช้วิธีการเปรียบเทียบ โดยการนำข้อมูลมาเทียบเป็นปรากฏการณ์ มีความเริ่มเป็นนามธรรมมากขึ้น ขั้นตอนในการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบ มี 4 ขั้น ดังนี้

3.1 เปรียบเทียบเหตุการณ์ (incidents) ประเภทต่างๆ นักวิจัยจำแนกข้อมูลหรือเหตุการณ์ออกเป็นประเภทต่างๆ อาจจะใช้รหัสประเภทของเหตุการณ์เป็น 1, 2, 3,... ก็ได้

3.2 ประมวลประเภทของข้อมูลและคุณลักษณะ

3.3 ขยายวงของการเปรียบเทียบแล้วเลือกเฟ้นเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญ

3.4 สร้างข้อสรุป

การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร : การวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารอาจทำได้โดยวิธีการเชิงปริมาณ และวิธีการเชิงคุณภาพ วิธีการเชิงปริมาณ คือ การทำให้ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ ถ้อยคำ ประโยคหรือใจความในเอกสารเป็นจำนวนที่วัดได้ แล้วแจกแจงจำนวนของถ้อยคำ ประโยค หรือใจความเหล่านั้น ส่วนวิธีการเชิงคุณภาพ คือ การตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) จากเอกสารดังกล่าว ขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหามีดังต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1. ตั้งเกณฑ์ขึ้นสำหรับการคัดเลือกเอกสาร และหัวข้อที่ทำการวิเคราะห์
2. วางเค้าโครงของข้อมูล โดยทำรายชื่อคำหรือข้อความในเอกสารที่จะถูกนำมาวิเคราะห์แล้วแบ่งไว้เป็นประเภท (categories) การทำเช่นนี้จะช่วยให้การวิเคราะห์มีความสม่ำเสมอ ผู้วิเคราะห์สามารถตัดสินใจได้ว่าคำหรือข้อความใดออกมาจากเอกสารหรือตัวบท (text) และจะทิ้งคำหรือข้อความใดออกไป
3. ต้องคำนึงถึงบริบทหรือสภาพแวดล้อมประกอบของข้อมูลเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ด้วย เพื่อให้การวิเคราะห์เป็นไปอย่างลึกซึ้ง การบรรยายคุณลักษณะเฉพาะของเนื้อหาโดยไม่โยงไปสู่ลักษณะของเอกสารของผู้ส่งสารและผู้รับสารจะทำให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีคุณค่าน้อย แต่ถ้าได้มีการเปรียบเทียบคุณลักษณะเนื้อหาเข้ากับบริบทของเอกสารและมีการโยงคุณลักษณะดังกล่าวเข้ากับกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสมที่ผู้วิจัยเลือกมาเปรียบเทียบจะทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความกว้างขึ้นและนำไปสู่การอ้างอิงกับข้อมูลอื่นๆได้
4. โดยปกติการวิเคราะห์เนื้อหาจะกระทำกับเนื้อหาตามที่ปรากฏในเอกสารมากกว่ากระทำกับเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ การวัดความถี่ของคำหรือข้อความในเอกสารก็หมายถึง คำหรือข้อความที่มีอยู่ ไม่ใช่คำหรือข้อความที่ผู้วิจัยตีความได้ การตีความข้อความจะกระทำในอีกขั้นตอนหนึ่งภายหลัง เมื่อผู้วิจัยจะสรุปข้อมูล การวัดความถี่ บางครั้งอาจมิได้แสดงถึงความสำคัญของคำหรือข้อความนั้น ดังนั้นผู้วิจัยจะตีความสำคัญของสาระจากตัวบทโดยใช้วิธีสรุปใจความได้ดีกว่าการวัดความถี่ของคำ

ขั้นที่ 7 การเขียนรายงาน

การเขียนรายงานเป็นขั้นสุดท้ายในการดำเนินการวิจัย เป็นการเสนอผลงานที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยว่าได้ค้นพบความจริงหรือได้ความรู้ใหม่ๆ ประการใดบ้าง การเขียนรายงานการวิจัยนั้นจะต้องรายงานไปตามความจริงและตามข้อมูลที่ได้รับ และได้วิเคราะห์แปลความหมายออกมาด้วยความซื่อสัตย์และปราศจากอคติ ผู้เขียนไม่มีสิทธิ์ที่เพิ่มเติมความคิดเห็นของตนลงไปในเนื้อข้อมูล ฉะนั้นการเสนอรายงานจึงต้องใช้ความสุจริตรอบคอบและพิถีพิถันเป็นพิเศษ การเขียนรายงานให้มีประสิทธิภาพประกอบด้วยขั้นตอนเบื้องต้น (สุภางศ์ จันทวานิช, 2543) ดังนี้

1. การเตรียมเนื้อหาของรายงาน โดยในการเขียนรายงานจะต้องมีเนื้อหาสาระครบถ้วนตามเนื้อหาของการวิจัย ซึ่งจะต้องครอบคลุมเรื่องปัญหาของเรื่องที่ทำการศึกษา กระบวนการวิจัย เช่น การออกแบบการวิจัย หรือวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นต้น ผลที่ได้รับจากการวิจัยและความหมายของผลการวิจัย

2. การกำหนดประเภทของผู้อ่าน ประเภทของผู้อ่านนี้สำคัญมาในการช่วยให้ผู้เขียนกำหนดแนวทางในการสื่อได้ คือ ทราบว่าจะใช้ถ้อยคำและภาษาประเภทใด สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในรายละเอียดคือ

2.1 การเสนอผลการวิจัยต่อผู้อ่านที่มีจุดสนใจต่อโครงการวิจัยแตกต่างกัน เช่น สนใจข้อค้นพบของการวิจัย สนใจวิธีการวิจัย ผู้วิจัยจึงควรเสนอรายงานที่ให้ข้อมูลครบถ้วน เพื่อว่าผู้อ่านจะได้สรุปและเลือกเอาไปใช้ประโยชน์หรือตัดสินใจงานจากภาพการมองและความสนใจของตน

2.2 การเสนอผลการวิจัยที่ย้อนกลับไปยังผู้ที่ให้ข้อมูลในการวิจัย ในกรณีนี้ผู้วิจัยจะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับลักษณะผู้อ่านที่มีความแตกต่างกันในสนาม เช่น เป็นผู้บริหาร ผู้วางนโยบาย นักทฤษฎี และแม้แต่นักวิจัยด้วยกัน นักวิจัยจึงจะต้องวาดภาพเกี่ยวกับการเสนอผลการวิจัยว่าจะเสนอให้ใครเป็นผู้อ่าน ถ้าผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวบ้าน การแลกเปลี่ยนกันโดยการพูดคุยเป็นวิธีที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์มากกว่าการสื่อสารด้วยรายงาน

3. การวางเค้าโครงของรายงาน การทำเช่นนี้ช่วยให้การเขียนง่ายขึ้น การวางเค้าโครงก่อนการเขียนรายงานช่วยให้ผู้เขียนบรรจุเรื่องต่างๆ ที่ต้องการตอบปัญหาการวิจัยเอาไว้ได้ครบถ้วน ช่วยเป็นกรอบไม่ให้เกิดการเขียนนอกขอบเขตวัตถุประสงค์ของการวิจัยและทำให้สอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ที่ได้ทำมาแล้ว ช่วยทำให้รายงานทั้งฉบับเป็นระบบสอดคล้องและต่อเนื่องกันไปตลอดทั้งรายงาน ช่วยทำให้การเขียนรายงานเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่า และช่วยให้ผู้เขียนสามารถทบทวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง และยังช่วยให้ผู้เขียนสามารถคาดประมาณความหนาของรายงานการศึกษาได้อีกด้วย

4. การเขียนรายงาน

รูปแบบการเขียนรายงานกรณีศึกษา มีอย่างน้อย 4 รูปแบบ คือ (Merriam, 1988)

4.1 แบบ " classic single – case study " เป็นการรายงานในลักษณะบรรยาย และวิเคราะห์กรณีศึกษาเป็นรายกรณีโดยใช้ตารางกราฟฟิค หรือภาพรวมประกอบการบรรยาย

4.2 แบบ " multiple case version of classic single case " รูปแบบการรายงานนี้เป็นการบรรยายกรณีศึกษาหลายๆ กรณี โดยมีการนำเสนอชุดคำถามและคำตอบของข้อมูลพื้นฐานของแต่ละกรณี แยกเป็นบทหรือตอน และมีบทหนึ่งหรือตอนหนึ่งที่ครอบคลุมการวิเคราะห์ผลการศึกษาข้ามรายกรณี

4.3 แบบที่ครอบคลุมทั้งแบบ 1 และ 2 แต่ไม่มีการบรรยายแบบเดิม กล่าวคือ แทนที่จะเป็นการเขียนกรณีศึกษาแต่ละกรณี เนื้อหาของข้อมูลพื้นฐานจะถูกปรับให้สั้นให้อ่าน

ได้ง่าย รูปแบบคำถามและคำตอบจะไม่ถูกเขียนอย่างชัดเจน ผู้อ่านสามารถตรวจสอบคำตอบของคำถามเดียวกันหรือคำถามที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณีศึกษาจากข้อมูลพื้นฐานได้ การใช้รูปแบบนี้จะช่วยอำนวยความสะดวกในการวิเคราะห์ข้ามรายกรณีตามความสนใจของผู้อ่าน

4.4 แบบ “multiple – case studies” รูปแบบการรายงานแบบนี้จะไม่มี การแยกเป็นบทหรือตอนในการนำเสนอกรณีศึกษาเป็นรายกรณี รายงานจะประกอบด้วย การวิเคราะห์กรณีศึกษาข้ามกรณี ไม่ว่าจะใช้การพรรณนาสั้นๆ หรือการครอบคลุมการอธิบายหัวข้อ การรายงานแบบนี้แต่ละบทหรือแต่ละตอนจะกล่าวถึงประเด็นของกรณีศึกษาข้ามกรณีแต่ละ ประเด็นแยกออกจากกัน และข้อมูลของกรณีศึกษารายกรณีจะกระจายไปอยู่ในแต่ละบท

ในการเขียนรายงาน ผู้เขียนควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1) ความถูกต้อง รายงานที่ดีควรนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้อง ไม่มีอคติและ ไม่บิดเบือนความจริง ผู้เขียนรายงานจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับหัวข้อที่เขียนเป็นอย่างดี เพื่อที่จะทำ ให้รายงานถูกต้องตรงกับความเป็นจริงได้

2) ความรัดกุม การเขียนรายงานนั้นนอกจากจะต้องมีความถูกต้องแล้ว รายงานยังต้องเขียนให้สั้นตรงประเด็น ตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน เพื่อขจัดถ้อยคำฟุ่มเฟือย วลีที่ซ้ำๆ กันและคำที่ไม่พึงประสงค์ออก เพราะคุณค่าของรายงานไม่ได้วัดโดยปริมาณ แต่วัดจากเนื้อหา หรือคุณภาพ

3) ความชัดเจน โดยผู้เขียนควรจะใช้ประโยคง่ายๆ ใช้ไวยากรณ์ถูกต้อง ใช้เครื่องหมายวรรคตอนถูกต้อง ไม่ควรใช้ถ้อยคำที่คลุมเครือไม่มีความหมาย หรือถ้อยคำที่ กำกวมสองนัย ใช้หัวข้อย่อยเพื่อป้องกันการสับสน และใช้ประโยคที่เหมาะสมเมื่อเริ่มย่อหน้าใหม่

4) ความกลมกลืนและความต่อเนื่อง โดยผู้เขียนจะต้องเขียนให้เรื่องราว ต่างๆ กลมกลืนต่อเนื่องกัน เมื่ออ่านแล้วผู้อ่านไม่รู้สึกระส่ำระสายหรือคิดว่าส่วนที่อ่านอยู่เป็นคนละเรื่อง ความกลมกลืนจะมีมากขึ้นเมื่อเมื่อผู้วิจัยเขียนร่างแล้วได้ตรวจสอบแก้ไขเป็นตอนๆ ไป และเมื่อ เขียนเสร็จแล้วควรอ่านตลอดหมดทุกตอนพร้อมกันอีก 2-3 ครั้ง เพื่อตรวจสอบดูข้อความให้ต่อ เนื่องและสม่ำเสมอ

5) การเน้นความสำคัญ การนำเสนอข้อมูลส่วนที่เป็นประเด็นหรือเป็นหัวใจ ของการวิจัย โดยเน้นให้ข้อมูลดังกล่าวมีความเด่นเป็นพิเศษ การเน้นจะกระทำโดยการนำเสนอ ส่วนนั้นโดยละเอียด วิเคราะห์โดยละเอียดและอภิปรายเพิ่มเติม ซึ่งโดยปกติผู้วิจัยจะไม่ทำเช่นนั้น กับข้อมูลทั้งหมดในการวิจัย แต่จะเลือกทำเฉพาะข้อมูลที่มีความสำคัญและเป็นประเด็นปัญหา หลักของการวิจัย แต่จะเลือกทำเฉพาะข้อมูลที่มีความสำคัญและเป็นประเด็นปัญหาหลักของการ วิจัย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นว่าข้อมูลส่วนใดที่มีความสำคัญ และเห็นภาพรวมที่ชัดเจน

6) ภาษาที่ใช้ในรายงาน จะต้องไม่ใช่ภาษาพูดแต่ใช้ภาษาวิชาการหรือภาษาที่เป็นทางการ ใช้ภาษาที่กระชับรัดและเข้าใจได้ง่าย และควรหลีกเลี่ยงการใช้คำซ้ำๆ และอยู่ใกล้กันเกินไปในรายงาน ซึ่งได้แก่ คำที่ใช้เชื่อมประโยค หากจำเป็นก็ควรหาคำอื่นที่มีความหมายเช่นเดียวกันมาใช้สลับเปลี่ยนแทนกันเพื่อรักษาอัตราของเนื้อหารายงานไว้

5. การนำเสนอข้อมูล ข้อมูลที่นำเสนอสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลส่วนที่เป็นจำนวน สถิติตัวเลขและข้อความบรรยาย ข้อมูลที่เป็นจำนวนสถิติตัวเลข ผู้วิจัยควรนำเสนอในรูปของตารางแผนภูมิหรือแผนภาพตามแต่ความเหมาะสมและลักษณะของข้อมูล ตารางหรือแผนภูมิลำดับต้องมีเลขที่และชื่อกำกับ เพื่อให้ทราบว่าเป็นข้อมูลเกี่ยวกับอะไร และระบุที่มาของข้อมูลให้ชัดเจน ส่วนข้อมูลที่เป็นข้อความบรรยาย ผู้วิจัยต้องรู้จักเลือกเสนอข้อมูลที่เป็นสาระสำคัญ ยอมตัดข้อมูลที่ไมเกี่ยวข้องหรือไม่สำคัญทิ้งไป ข้อมูลใดที่สำคัญแต่เนื้อหาไม่ต่อเนื่องกับเค้าโครงที่วางไว้ ควรจัดไปไว้ในภาคผนวก เพื่อไม่ให้ผู้อ่านเข้าใจผิดเนื่องจากเนื้อหาที่เบี่ยงเบนไปจากความหลักของข้อมูล หากผู้เขียนยังคงเก็บข้อมูลทั้งหมดไว้โดยไม่ตัดทิ้ง จะทำให้รายงานการวิจัยไม่มีเอกภาพ ผู้อ่านอ่านแล้วจับประเด็นไม่ได้ บางทีผู้วิจัยเองก็หลงทางอยู่ในข้อมูลจำนวนมากนั้นเองไม่สามารถหาประเด็นที่จะนำเสนอไม่ได้

นอกจากนั้น การนำเสนอข้อมูลยังต้องคำนึงถึงลำดับของข้อมูล โดยปกติ นักวิจัยควรนำเสนอข้อความที่เป็นความบรรยายก่อน จากนั้นจึงเสนอข้อมูลที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่างๆ และในที่สุดก็นำเสนอข้อมูลที่เป็นคำอธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ว่าเกิดขึ้นเพราะอะไร

1.3 เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Interview)

เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา หรือ "Focus Group Interview" เป็นเทคนิคที่ควรใช้กับงานวิจัยที่เป็นการศึกษาหรือสำรวจความคิดเห็น โลกทัศน์ ค่านิยมต่อประเด็นปัญหาหรือหัวข้อที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่คนในชุมชนนั้น ๆ มีภูมิหลัง หรือ มีประสบการณ์ร่วมกันมา และรู้สึกสบายใจที่จะแสดงความคิดเห็นและทัศนะในหัวข้อดังกล่าวร่วมกัน เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนาเป็นวิธีการเก็บข้อมูลหนึ่งที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่สามารถให้คำตอบที่มีคุณค่าแก่ปัญหาที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาได้เป็นอย่างดี ถ้าผู้วิจัยมีการวางแผนเลือกหัวข้อที่จะใช้ศึกษาอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันหากผู้วิจัยต้องการคำตอบที่ชัดเจนขึ้นก็สามารถนำไปใช้ร่วมกับข้อมูลแบบอื่น ๆ ได้ เช่น การวิจัยแบบสำรวจ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ฯลฯ

ข้อควรคำนึงในการใช้เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนานั้น คือ เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา มีวัตถุประสงค์ จุดเน้น การใช้ประโยชน์ ตลอดจนเงื่อนไขการนำไปใช้ที่เฉพาะตัว และมี

ความแตกต่างจากเทคนิคการสนทนาหรือการสัมภาษณ์แบบอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล (Individual In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เป็นต้น ซึ่งผู้เขียนได้เปรียบเทียบลักษณะสำคัญของแต่ละเทคนิคไว้ใน ตารางที่ 2.1 (นภาภรณ์ หะวานนท์ อ้างถึงใน อมรวิชัย นาคทรพรพ และคณะ, 2541)

ตารางที่ 2.1 : เปรียบเทียบลักษณะของเทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา

(Focus Group Interview), การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล (Individual In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview)

ประเด็น เปรียบเทียบ	เทคนิคการจัดกลุ่มสนทนา Focus Group Interview	การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็น รายบุคคล (In-depth Interview)	การสัมภาษณ์กลุ่ม Group Interview
วัตถุประสงค์	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อปัญหาการวิจัยจากมุมมองของกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อปัญหาวิจัยจากการรับรู้และโลกทัศน์ ส่วนตัวของบุคคลที่สัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาวิจัยจากกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย
จุดเน้น	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นทัศนคติอารมณ์ ความรู้สึกของกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกันที่เป็นประเด็นการวิจัย - ไม่เน้นมุมมองส่วนตัว - เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ ไม่มุ่งเชื่อมโยงผลไปยังบริบทเอง 	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นทัศนคติอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว - เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นข้อเท็จจริงที่ตรงกับปัญหาวิจัย - เน้นความเป็นปรนัยของข้อมูล ค่อนข้างอิงกรอบแนวคิดเชิงปริมาณ
การใช้ประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> - เหมาะในการค้นหาคำตอบเฉพาะเรื่อง โดยอาจใช้ประกอบเทคนิควิธีวิจัยเชิงปริมาณ เช่น ใช้ในการศึกษาเบื้องต้นเพื่อตั้งประเด็นคำถามหรือสมมุติฐาน แล้วตามด้วยการศึกษาเชิงปริมาณ หรือใช้ศึกษาเจาะลึกเพื่อความกระจ่างหลังจากศึกษาเชิงปริมาณแล้ว 	<ul style="list-style-type: none"> - เหมาะในงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการเจาะลึกถึงอารมณ์ความรู้สึกหรือข้อเท็จจริงที่ละเอียดอ่อนที่เป็นประสบการณ์ส่วนบุคคล (Personal account) 	<ul style="list-style-type: none"> - เหมาะกับการวิจัยเชิงปริมาณที่มีกรอบหรือประเด็นที่ต้องการคำตอบชัดเจนตรงไปตรงมา ไม่เน้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้ตอบ แต่เน้นความเชื่อถือได้จากปากคำของกลุ่มคนที่หลากหลาย
เงื่อนไขสำคัญ	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้พลวัตของกลุ่มกระตุ้นการแสดงความคิดเห็น - ผู้ดำเนินการ (moderator) ต้องมีทักษะในการถามและการสร้างบรรยากาศสูง รวมทั้งมีกรอบแนวคิดในเรื่องที่ศึกษาชัดเจน 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีพลวัตของกลุ่ม - ผู้ถามต้องมีทักษะการถามและการสร้างบรรยากาศที่ดี เป็นต้น แต่ลักษณะการถามจะมีแรงกดดันน้อยลง เนื่องจากเป็นการเจาะลึกกับบุคคลคนเดียว 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่เน้นพลวัตของกลุ่ม - ลักษณะการถามและการสร้างบรรยากาศจะมีแรงกดดันน้อยลงเนื่องจากไม่ต้องการโยนคำถามเพื่อสร้างพลวัตของกลุ่ม

ยุทธวิธีการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview)

ก่อนเริ่มจัดสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยต้องมีการจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ ดังนี้
(นภภรณ์ หะวานนท์ อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ และคณะ, 2541)

1. แนวทางการสนทนา (discussion guideline) ผู้วิจัยควรกำหนดแนวทางที่ ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการจากการสนทนาในกลุ่ม โดยอาจเริ่มจากการเขียนรายการคำถามอย่างละเอียดและนำมาจัดเรียงตามลำดับความต้องการหรือวิธีการอื่น ๆ แต่ผู้วิจัยควรตระหนักว่าคำถามที่ตั้งไว้เป็นเพียงแนวทางสำหรับผู้ดำเนินการสนทนาใช้ในการจุดประเด็นการสนทนา ในกลุ่ม ดังนั้นลักษณะของคำถามควรเป็นคำถามกว้าง ๆ ไม่มีลักษณะเป็นการถามนำหรือชี้แนะคำตอบให้กับผู้ร่วมสนทนา แต่ต้องเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็น ทศนะ และค่านิยมได้อย่างอิสระ

2. บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดกลุ่มสนทนา ประกอบด้วย 3 ฝ่าย คือ

ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) ควรเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่อบอุ่นเป็นมิตร มีใจสงสัยใคร่รู้ (inquiry mind) มีความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาในการวิจัย และเข้าใจเหตุผลหรือที่มาของคำถามแต่ละข้อเป็นอย่างดี สามารถจับประเด็น และกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาได้พูดคุยอย่างอิสระในหัวข้อที่สนทนา ในกรณีที่จัดกลุ่มสนทนากับคนที่พูดภาษาพื้นเมือง การที่ผู้ดำเนินการสนทนาสามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้จะช่วยสร้างความคุ้นเคยได้ง่ายขึ้น

ผู้จัดบันทึกการสนทนา (note – taker) ทำหน้าที่บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับบรรยากาศในการสนทนา เช่น เสียงหัวเราะ ความเงียบ การแสดงสีหน้าของผู้ร่วมสนทนา และผู้จัดบันทึกจะต้องวาดแผนผังการนั่งของผู้ร่วมสนทนาทุกคน พร้อมทั้งเขียนชื่อกำกับและมีหมายเลขแทนชื่อผู้ร่วมสนทนาแต่ละคน

ผู้ช่วยหรือผู้บริการทั่วไป (assistants or provider) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกทุกด้าน เช่น จัดเตรียมสถานที่ บริการเครื่องดื่ม บันทึกเทป ถ่ายวีดิทัศน์ เป็นต้น

3. อุปกรณ์ที่จำเป็นในการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วน ผู้วิจัยควรจัดเตรียม เครื่องบันทึกเสียงอย่างน้อย 2 เครื่อง เพื่อไม่ให้เกิดการขัดจังหวะการสนทนา ผู้วิจัยควรเริ่มบันทึกเสียงห่างกัน 5 นาที นอกจากนี้ควรเตรียมเทปเปล่า ถ่านวิทยุสำรอง และสมุดบันทึกและดินสอสำหรับผู้จัดบันทึกการสนทนา

4. เครื่องดื่มและของขบเคี้ยว

5. ของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนา

6. สถานที่และระยะเวลา ควรเลือกสถานที่ที่เงียบสงบ อากาศถ่ายเทสะดวก และ การจัดกลุ่มสนทนาควรมีระยะเวลาไม่เกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

ขั้นตอนในการจัดกลุ่มสนทนา

1. กำหนดประเด็นคำถามหรือหัวข้อที่จะศึกษาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ โดยทั่วไป ไม่ควรเป็นประเด็นคำถามที่เป็นประสบการณ์หรือประวัติส่วนตัว เพราะอาจทำให้ผู้ร่วมไม่ต้องการจะพูดเรื่องของตนเอง จึงไม่เกิดพลวัตของกลุ่ม
2. กำหนดผู้ร่วมสนทนา ภายในกลุ่มสนทนาควรจะมีภูมิหลังและคุณลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนารู้สึกสบายใจในการแสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือโต้แย้งซึ่งกันและกันอย่างเปิดเผย ในการกำหนดจำนวนกลุ่มของผู้ร่วมสนทนา ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาการวิจัยโดยควรกำหนดจำนวนกลุ่มที่น้อยที่สุดที่ผู้วิจัยจะสามารถได้รับคำตอบที่เพียงพอต่อคำถามการวิจัย ส่วนจำนวนคนที่เหมาะสมในแต่ละกลุ่มประมาณ 8 – 9 คน หรือไม่ต่ำกว่า 6 คน และมากกว่า 12 คน เนื่องจากผู้วิจัยสามารถชักนำให้กลุ่มหันเหเข้ามาสู่ประเด็นที่ต้องการได้
3. จัดเตรียมแนวทางการสนทนา เพื่อใช้ในการดำเนินการสนทนา
4. ฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้มีความเข้าใจในบทบาทของตนเองและสามารถดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึกการสนทนา และผู้ช่วยหรือผู้บริหารทั่วไป
5. ลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นล่วงหน้าที่จะมีการจัดกลุ่มสนทนาประมาณ 1 – 2 วัน เพื่อทำความรู้จักกับชุมชนและสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ทำให้ได้มีโอกาสสนทนากับผู้ที่มาร่วมในกลุ่มสนทนา เพื่อจะได้ข้อมูลในการพิจารณาว่าเป็นชุมชนที่เหมาะสมหรือไม่ นอกจากนี้การลงพื้นที่ล่วงหน้าจะช่วยในการจัดหาสถานที่ที่เหมาะสมในการ จัดกลุ่มสนทนา และทำให้ผู้วิจัยทำการนัดหมายกับผู้ร่วมสนทนาได้อีกด้วย
6. ต้อนรับผู้ร่วมสนทนาด้วยบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นกันเอง เสิร์พให้นั่งที่ บริการอาหารว่างและเครื่องดื่ม
7. แนะนำคณะวิจัย อธิบายจุดมุ่งหมายของการสนทนา พร้อมทั้งขอความยินยอมจากผู้ร่วมสนทนาในเรื่องบันทึกเสียงการสนทนาและเริ่มการสนทนา ในระหว่างการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาควรแสดงบทบาทเป็นเพียงผู้จัดประเด็นการสนทนา ไม่ควรแสดงความคิดเห็นของตนเอง ไม่แสดงท่าทีเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับผู้สนทนา และไม่ควรถกกล่าวสรุปสิ่งที่ผู้ร่วมสนทนาพูด แต่ควรใช้วิธีตะล่อมถามผู้ร่วมสนทนาเพื่อให้ผู้สนทนาแสดงความคิดเห็นออกมาให้มากที่สุด และผู้ดำเนินการสนทนามีบทบาทในการสนทนาน้อยที่สุด

8. แจกของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนา เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณผู้เข้าร่วมสนทนาที่ได้สละเวลาและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

9. จัดเตรียมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ ผู้จัดบันทึกการสนทนาควรเป็นผู้ถอดเทปบันทึกการสนทนา เพื่อความเข้าใจสิ่งที่ได้บันทึกและเนื้อหาสาระในเทปที่ตรงกัน การถอดเทปจะต้องเป็นการถอดคำพูดคำต่อคำ ไม่สรุปข้อความและควรจัดบันทึกรายละเอียดที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากคำพูดในการสนทนาลงไปด้วย ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการถอดเทปและการจัดบันทึกการสนทนาจะเป็นข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

10. วิเคราะห์ข้อมูล หน่วยของการวิเคราะห์คือกลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่ม ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล โดยอาจทำโดยการอ่านข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้ได้ภาพรวมเกี่ยวกับเรื่องและผู้วิจัยสนใจ จากนั้นจึงกำหนดเค้าโครงการวิเคราะห์ และทำการวิเคราะห์ตามเค้าโครง โดยพิจารณาความคล้ายคลึงและความแตกต่างของทัศนะและความคิดเห็นของกลุ่มสนทนา และพยายามหาคำอธิบายว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้ผู้ร่วมสนทนาจึงมีความคิดเห็นเช่นนั้น ผู้วิจัยควรจะนำเสนอความคิดเห็นและทัศนะทั้งที่เหมือนกันและที่ขัดแย้งกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ จากการจัดกลุ่มสนทนา

- 1) สมาชิกในกลุ่มผู้ร่วมสนทนาไม่ครบ ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากความผิดพลาดในการนัดหมาย ติดธุระกระทันหันในวันนัดหมายหรือไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร
- 2) สมาชิกในกลุ่มผู้ร่วมสนทนาเงียบหรือไม่ยอมแสดงความคิดเห็นบางอย่าง เนื่องจากเป็นคำตอบที่ไม่เป็นที่ยอมรับ หรือไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยในวงสนทนา
- 3) สภาพแวดล้อมภายนอกไม่อำนวย เช่น ฝนตกทำให้ผู้ร่วมสนทนาเดินทางมาไม่สะดวก หรือสถานที่ที่จัดไม่เหมาะสม
- 4) เกณฑ์ในการเลือกผู้ร่วมสนทนาไม่เหมาะสม ไม่มีลักษณะของภูมิหลังที่คล้ายคลึงกัน
- 5) การจัดตำแหน่งการนั่งไม่ดี เช่น ไม่นั่งเป็นวง หรือนั่งบังกัน เป็นต้น
- 6) การบันทึกเสียงไม่ดี มีเสียงรบกวนไม่เงียบสงบพอ
- 7) ผู้ร่วมสนทนาขอตัวกลับก่อน

1.3 เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์ปลายเปิด เป็นวิธีการสัมภาษณ์ที่ทำให้เราเข้าใจการรับรู้เรื่องราวของบุคคลได้ดีที่สุด โดยการสัมภาษณ์แบบนี้มาจากแนวคิดสมมติฐานที่ว่า เราไม่สามารถตั้งคำถามทั้งหมดที่เหมาะสมได้ล่วงหน้า และผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนจะไม่สามารถเข้าใจความหมายของคำถามมาตรฐานคำถามเดียวกันได้เหมือนกัน ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จึงต้องมีการพัฒนา ปรับ หรือสร้างคำถามที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา สิ่งที่สำคัญ คำถามต่างๆ จะเกิดขึ้นจากกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ นอกจากนี้ การตอบสนองจากผู้ให้สัมภาษณ์จะกลายเป็นคำถามต่างๆ ที่เราต้องการได้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ครั้งต่อมา (Roger and Bouey ,1996)

ขั้นตอนการสัมภาษณ์มีดังนี้ (Roger and Bouey ,1996)

1) ขั้นตอนการเตรียมการ ซึ่งประกอบด้วย *การเตรียมตัวเอง* โดยผู้สัมภาษณ์จะต้องรู้ว่าต้องการรู้เรื่องอะไร และจะต้องสัมภาษณ์ใคร และจะใช้การสัมภาษณ์แบบใด ถ้าหากต้องการมีผู้สัมภาษณ์เพิ่มขึ้นก็ต้องเตรียมการฝึกการสัมภาษณ์ด้วย *การเตรียมวิธีการ* ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์การศึกษา โดยผู้ให้สัมภาษณ์จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ลักษณะเฉพาะตัว หรือเป็นบุคคลที่เป็นผู้รู้ จะใช้ในกรณีที่ต้องการศึกษาข้อมูลหรือเหตุการณ์เฉพาะ และบุคคลที่เป็นตัวแทนของประชากร ในสถานการณ์หนึ่งๆ จะใช้ในกรณีที่ต้องการศึกษาประสบการณ์ของบุคคลที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกันในสถานการณ์หนึ่ง และ*การเตรียมผู้ให้สัมภาษณ์* โดยจะต้องมีการขออนุญาตสัมภาษณ์โดยมีการบอกวัตถุประสงค์ในการศึกษา บอกวิธีการ/ เกณฑ์ของกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ และนัดหมายวันเวลา สถานที่ ที่จะสัมภาษณ์ รวมทั้งขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง

2) ขั้นตอนการเลือกวิธีการในการบันทึกข้อมูล วิธีที่จะใช้ในการบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์สามารถแบ่งออกได้ 3 วิธี ได้แก่ (1) การใช้เครื่องบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ ซึ่งจะทำได้ข้อมูลครบถ้วน แต่จะเป็นอุปสรรคต่อการแสดงความคิดเห็นจริงๆของผู้ให้สัมภาษณ์ (2) การจดบันทึกในระหว่างสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะนิยมใช้เพื่อป้องกันการผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากเครื่องบันทึกเสียง หรือใช้ในกรณีที่ไม่สามารถใช้เครื่องบันทึกเสียงได้ (3) การจดบันทึกอย่างทันทีภายหลังจากการสัมภาษณ์ ซึ่งจะต้องใช้เวลามากในการจดบันทึก

3) ขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์มีบทบาทหลัก 4 ประการ คือ (1) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ให้เกิดความไว้วางใจ (2) การทำความเข้าใจในข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งหมายถึงการเข้าใจวัตถุประสงค์การวิจัย ความมุ่งมั่นในการทำงาน

ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นอยู่ (3) การสัมภาษณ์ ซึ่งมีข้อควรคำนึงถึงได้แก่ พลวัตการสัมภาษณ์ ซึ่งจะ เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์อาจจะเริ่มการสัมภาษณ์ด้วย การเล่าประสบการณ์ของตน หรือเล่าบางเหตุการณ์ที่ขัดแย้งกับเหตุการณ์ทั่วไป เพื่อสร้างความ สัมพันธ์และเพื่อโยงเข้าสู่คำถามอื่นๆ ต่อไป

4) ขั้นตอนการสะท้อนเกี่ยวกับการสัมภาษณ์ การสะท้อนเป็นขั้นตอนสำคัญที่เกิดขึ้นใน การวิจัยเชิงคุณภาพทุกครั้ง ผู้วิจัยจะต้องทบทวนและวิเคราะห์กระบวนการสัมภาษณ์ การ สะท้อนจะช่วยให้การตัดสินใจว่าจะต้องทำอะไรในขั้นตอนต่อไป ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการ วิจัยแบบนี้

5) ขั้นตอนสิ้นสุดการเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลจะสิ้นสุดเมื่อเก็บข้อมูลได้ครอบคลุม ทุกประเด็น การที่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ หรือมีโอกาสที่จะเห็นแบบแผนพฤติกรรม การเก็บข้อมูล ซ้ำบ่อยๆ และเมื่อแหล่งเงินทุนหมด หรือหมดเวลา หรือมีข้อจำกัดต่างๆ

2. กระบวนการเรียนรู้

2.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

คำว่า “การเรียนรู้ (learning)” มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ 1) การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้ (learning process)” ซึ่งหมายถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และ 2) การเรียนรู้ ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้ (learning outcome)” ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถในการกระทำและการใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึกรหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การเรียนรู้มีลักษณะเป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมาย (ends) และวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย (means) ซึ่งลักษณะทั้งสอง นับเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและส่งผลตกกระทบต่อกัน หากบุคคลมีวิธีการแสวงหาความรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพและเหมาะสมสำหรับตน บุคคลนั้นก็ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจในสาระหรือกระบวนการต่าง ๆ ได้อย่างกระจ่าง ถ่องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้สึกรหรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์

ในการเรียนรู้บุคคลจำเป็นต้องใช้วิธีการเรียนรู้วิธีใดวิธีหนึ่ง แต่เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เป็นวิธีการ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีสาระที่เรียนรู้ควบคู่ไปด้วยกันเสมอ เปรียบเสมือนผ้าผืนที่ต้องอยู่ติดกันตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น เด็กอาจใช้วิธีการเรียนรู้โดยการถาม การอ่าน หรือการคิด แต่เด็กไม่สามารถถาม อ่าน หรือคิดลอย ๆ ได้ จำเป็นต้องมีเรื่องที่ถาม เรื่องที่อ่าน หรือ เรื่องที่คิดด้วย ดังนั้น วิธีการเรียนรู้กับสาระการเรียนรู้จึงต้องควบคู่ไปด้วยกันเสมอ เมื่อผู้เรียนใช้กระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการเรียนรู้ในการเรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ แล้ว ผลที่เกิดตามมาก็คือ ผู้เรียนเกิดความเข้าใจหรือไม่เข้าใจในสิ่งที่เรียน และการเรียนรู้ที่เกิดมักเกิดขึ้นควบคู่ไปด้วยกันเสมออีกคือ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการในการเรียนรู้นั้นเอง เช่น เด็กอาจพบว่า ถ้าเขากลัวถามและใช้คำถามที่เหมาะสม เขาจะได้คำตอบที่ต้องการ ดังนั้นผลการเรียนรู้จึงมี 2 ส่วนคือ

- 1) ส่วนที่เป็นความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติเกี่ยวกับสาระที่เรียนรู้
- 2) ส่วนที่เป็นกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการเรียนรู้อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้

ต่อไป

ดังนั้นเมื่อพูดถึง “การเรียนรู้” สิ่งที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวพันด้วยเสมอก็คือเรื่อง (1) กระบวนการเรียนรู้ (2) สาระเรียนรู้ และ (3) ผลการเรียนรู้